

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK
LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

Ny följd. Årgång 1

1920

UPPSALA 1921

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

OM ALLVARET I FRU LENNGRENS DIKTNING

N Å G R A S Y N P U N K T E R

AV

ANTON BLANCK

Fru Lenngren har i sin glada, livliga mänsklighet den klassiska fulländningens sobra förnämitet, som håller oss på en mycket bestämd och väl avmätt distans från sitt eget innersta. Och därtill har hon ironikerns förmåga att graciöst slingra sig ur kommentatorernas bastanta grepp. De olika meningarna om råden till Betti äro betecknande. Var och en känner att både det ena och det andra i Skaldeförsöken är "äkta fru Lenngren", men vill man koncentrera ihop dragen till en bild, så blir resultatet lätt att man till sist stannar inför det karakteristiska leendet, som gärna får en liten gäckande bismak. Hon har alltför väl lyckats att bibehålla den anonymitet hon så högt älskade. Lika klar som bilden av hennes konstnärliga läggning och verk kan bli, lika tafatta stå vi inför hennes känslö- och tankevärld. Man kan knappast säga att det gjorts ens ett försök att komma innanför hennes diktade värld. Likväl måste fru Lenngren med sin i hög grad intellektuella läggning ha varit något mer än en konstnär av Gautiers typ, och hon hörde hemma i kretsar, som bestämde Sveriges intellektuella öden. Allting talar för att hon i sin frihet från passioner, med sitt mer indifferent äktenskap, sitt lugna liv och sin otvetydigt harmoniska läggning var en av de diktare, som äro mycket sensibla för tidsatmosfären och vad som händer. Och dock veta vi ytterst litet om hennes idéer och hennes förhållande till sin tid, om hennes utveckling. Det är betecknande för tidlösheten i hennes konst, att vår

främste Lenngren-kännare, Warburg, när han behandlade henne i sin litteraturhistoria, förde henne till gustavianernas och Kellgrens tid, medan han dock måste framhålla, att hennes egentliga alstring kommer just efter Kellgrens tystnad och bortgång, vilket innebär att det dock är den eftergustavianska tidens känslor och idéer hon ger uttryck åt. Warburg kommer icke heller längre i sin bestämning av fru Lenngrens ställning till sin epoks rörelser än att säga att hon avgjort tillhörde den voltaireanska förståndsupplysningsriktningen, "även om man i hennes prisande av lyckan i det stilla, obemärkta kan finna en genklang av den från Rousseau utgångna idylliska tidsstämningen" (Anna Maria Lenngren, 2 uppl. s. 304). Uppgiften att komma några steg längre är avskräckande svår, och den försvåras ytterligare därigenom, att vi veta så utomordentligt litet om fru Lenngren ur andra källor än hennes diktning, fullkomligt sakna memoarer och nästan alldeles brev från hennes hand. Vad som här följer vill endast vara några observationer.

* *
 *

Den så att säga förhistoriska fru Lenngren, "Thékonseljens" och de små tillfälliga StockholmsPost-bidragens författarinna, har knappast annat intresse än som bakgrund till den klassiska fru Lenngren. Hon börjar såsom en ganska oförblommerad realistisk satiriker i Dalins och Bellmans stil — särskilt är den kvinnliga skvallerkakofonien i "Thékonseljen" mycket bellmansk, i sin skrikiga mångstämmighet starkt erinrande om roddartrappsgrälet i 33:e episteln. Men redan den mer pretentiösa omarbetningen av ungdomsdikten visar henne på ett konventionellt högre litterärt plan; hon offerar friskheten åt den creutz-gyllenborgska skolans abstrakta korrekthet, och nästan all hennes vers fram till de första åren på 1790-talet är relativt färglös och även konturlös, osjälvständig. Vad som försiggått under denna rätt tysta mognadstid veta vi mycket litet om, men allt tyder på att skaldinnan i hög grad spelat den receptivas roll. Små lustigheter i epigramform, små anekdoter, som berättas för att få tillfälle till detta för tiden så typiska skälmska, eleganta

moraliserande, vari Kellgren och Leopold excellerade och åt vilket fru Lenngren skänker en viss kvinnlig grace. Hur olik hela denna epikureiska och problemfria värld är den som nästföljande årtiondes realist och idylliker rör sig i, visar sig bäst, när man läser hennes erotiska småberättelser och epigram. Även här böjer den herrnhutiskt uppfostrade blåstrumpan från landsorten sig för huvudstadens seder och bruk. I Kellgrens StockholmsPost finner man under 1780-talet ständigt prov på den allra lättaste poesien, ett litet epigram av chevalier de Boufflers eller något dylikt, vilket i våra dagar skulle stämpla tidningen såsom mindre lämplig familjeläsning. Mästaren själv gjorde ju märklig konst i denna genre, och det väcker ingen förvåning hos oss att se fru Lenngrens försök av samma art. Den voltairska "Andarne" har ju ännu contents elegans och kvickhet, som försonar med några högst drastiska rader, men en sådan sak som översättningen av De Pezay: "Til min tilkommande älskarinna", är ren boudoarlitteratur med urgamla, ovidianska anor:

Och då dit bröst jag ömma kyssar ger,
Lät slöjan det förborgat göra,
At jag det knapt til hälften ser.
För ögats kittslighet du bör din täckhet agta,
Min kärlek kunde snart i ledsnad bli förbytt etc.

Bettis mamma hjälper också vid denna tid till med att göra Evariste Parvy, genrens erkände mästare, känd för Stockholms-Postens säkert tacksamma publik. Hennes syn på äktenskapet och kärleken är, såvitt vi kunna se, fableuernas, Boccaccios, contediktarnas och Kellgrens. Oftast spetsar hon till någon av de outslitliga gamla hanrej-anekdoterna, såsom när hennes Dorilla förklarar sig ämna respektera sin äkta säng, men ingenting lovar om "sin ägta Kanape".

Man kan, som Warburg, ha rätt att diskutera hur mycket detta lättsinne i vers harmonierade med fru Lenngrens egen personlighet. Hennes tydliga mycket anonyma produktion under 1780-talet måste dock giva oss en ungefärlig föreställning om andan och tonen i hennes miljö dessa år. Den är säkerligen ettoreflekterat

uttryck för vardagslivet under lättsinnets och l'ancien régimes sista år, för vardagslivet i salongerna och boudoarerne. Alla fönster äro ännu ordentligt stängda, luften mellan sidentapeter och draperier är varm och parfymerad, människorna ha oförkränkt rättighet att vara så lättjefulla, eleganta och glada som de kunna och vilja. Det är med ett ord förvånande hur lugn och problemfri Anna Maria Lenngrens värld ter sig, ända fram till Gustav III:s död och revolutionens anarkiska period.

Omslaget i fru Lenngrens diktning kommer icke plötsligt. Man har ett intryck att hon trevar sig fram. En sådan sak som "Den mödosamma världen", från början av 1790, är fullgod realistisk konst och ett värdigt motstycke till vad hon gör under sina bästa år. I "Till Sophie", från 1792, framträder första gången hennes nya kvinnoideal, den borgerliga flickan med enkla dygder, såsom vi känna henne från de engelska romanerna och Rousseau.

Men bidragen i StockholmsPosten under 1793 äro mindre märkliga, med undantag av "Vintervisita" och "Anders och KöksCaisa", och även under större delen av 1794 möta vi blott relativt obetydliga ting och mycket av den gamla stilen. Först mot slutet av detta år börjar den jämna strömmen av oförglömliga saker; "Biographie" i andra numret av årgången 1795 är den stora milstolpen. De fem första åren av 1790-talet bilda sålunda den avgörande utvecklingstiden. Efter dem står fru Lenngren fullt färdig som konstnär, som överlägsen realist och människokännare, som idylliker på verklighetens säkra grund, som skildrare av borgerligt liv, som samhällssatiriker med sikte särskilt mot adeln. Hon kommer allt längre bort från l'ancien régimes lättfärdiga epikureism, gäckeriet med äktenskapet tystnar småningom. Den nya tidens moral drar konsekvenser med sig, och fru Lenngren kan rent av ibland bli sentimental. Till sist höra vi djupt allvarliga, religiösa toner i hennes sång. Frontförändringen är i själva verket fullständig.

Fru Lenngren har under dessa år upplevat en väldig världshistorisk kris, som icke lämnade någon av hennes samtida oberörd.

Få av dem gingo igenom den så vackert som hon och vunno så mycket, konstnärligt och personligt. Hennes viktiga utvecklingstid faller mellan franska revolutionens utbrott och dess kulmination i Robespierres regemente. I Sverige störtade också, fast med mindre dåm och brak, l'ancien régime genom Gustav III:s död. En intellektuellt och överhuvud andligen så mottaglig människa kan icke ha undgått att känna allt detta med hela sin varelse. Atmosfären var fullkomligt ny — detta faktum framträder tydligt vid det uppmärksamma studiet av författarinnans nya diktning, även om man icke kan åberopa några egentliga inlägg i dagsdebatterna från hennes sida. Hennes fasa för manliga manér hindrade detta, och hon nöjde sig, lyckligtvis, med att ge konstnärliga symboler.

Fru Lenngren följde hela sin samtids väg fram mot ett allt allvarigare livsideal, och hon stod som medlem av det intellektuella högkvarteret i Stockholm händelserna mycket nära. Oavsett hur personligen nära hon stått mannens medredaktör i Stockholms-Posten, måste likväl krisen i Kellgrens liv och diktning under dessa år, då han gick före och lade grunden till det kommande århundradets idealism i dikt och känsla, ha berört henne på det allra intimaste. Kellgren är fru Lenngrens mästare, både när han skapar den levande klassiska stilen i svensk litteratur, när han slår de stora slagen för upplysningsliberalismen och när han genom "Den nya skapelsen" blir vår förste store romantiker. Kellgren sätter sin prägel på hela årtiondet, och de krafter, som verka i hans omvändelse, tvinga in hela hans samtid på de nya banorna. Franzén, fru Lenngrens parhäst, för den kellgrenska idealismen och poesien vidare. Även Leopold blir en annan man under detta årtionde, då han grubblar på det stora problemet om gott och ont och söker en uppgörelse med filosofiens och revolutionens sekel. Han tvingas också att taga ställning till en för samtiden fullständigt ny filosofi, som oemotståndligt tränger fram och snart har erövrat hela tidens ungdom. Också i den glada, harmoniska fru Lenngrens värld, som hon själv ville hålla så fri från männens angelägenheter, tränger allt detta allvar in. Det är hennes storhet, att hon förmår alldeles personligt tillägna sig det nya utan att ett ögonblick behöva för-

lora balansen, utan att inför oron och olyckan mista ett uns av sin vackra optimism. Tvärtom växer hon stark först i dessa oroliga tider, hennes personlighet blir rikare, mänskligare och hennes skratt mycket gladare. Hon behövde icke som Schiller fly undan revolutionsdecenniets stormar för att kunna rädda sin harmoni. Den var medfödd och blev endast rikare ju mer hon såg och lärde av livet. Vid fyrtioårsåldern var hon färdig mästare.

I det följande skall det bliva ett huvudintresse att söka studera hur fru Lenngren reagerade för och tillägnade sig det nya i tiden, som ledde fram till romantikens genombrott, i vad form allvaret tränger in i hennes dikt.

Till allvaret i fru Lenngrens dikt räknar jag i första rummet dess realism. Sinnet för verkligheten är det centrala i hennes väsen under blomstringstiden. Hon för det med sig i sin satir lika väl som i sin idyll. Hon låter oss tydligt förstå hur kärleken till verkligheten är hennes patos, när hon hånar fru Nordenflycht och ger sin egen karakteristik i de klassiska orden

Och hon — är nästan aldrig borta.

Det är icke fråga om att icke fru Lenngrens konstnärliga realism är både programmässig och tidsenlig. Den reagerar mot omskrivningsretoriken och den menlöst bråkande idyllfepigheten, den är nödvändig för hennes avsikt att ge en bild av sin alltmer borgerliga samtid. Hon ställer sig resolut inför verkligheten. I viss mån är hon även här lärjunge till Kellgren, som kunde "dra till" ganska drastiskt, vare sig han, då det gällde ett polemiskt syfte kallade Swedenborg "helt rätt och slätt — en fåne" eller det gällde att göra en rolighet som i Dumbom. Men fru Lenngren är målmedveten och konsekvent. Det finns icke tillstymmelse till retorik i hennes stil, knappast en omskrivning; hon skyr det "granna", som man ser av den lilla lustiga och för fru Lenngrens sätt att även "dra till" betecknande parenteserna i "Caricature", där det talas om den gamla damens minspel och om

dess synliga bemödande
vid något större leende,

vid skämtet och skalkaktigheten,
 at icke dessa märken te
 af tiden och af vanskligheten.
 (Jag målar något grant kanske;
 jag mente Kärngens fallna tänder).

Fru Lenngren skapar under intryck av den nya, hänsynslösa tiden sin egen rakt på sak gående realism. Hon vill skildra verkligheten och hon har i sin hand ett språkligt instrument, som nu, tack vare i främsta rummet Kellgrens insats, tillåter ett fullkomligt precisionsarbete.

Hennes observationsförmåga är fulltygad, hennes sinne för det aktuella i livet slående. Hon hör till alla tiders bästa realistiska impressionister, och det skulle vara utomordentligt intressant att på andra vägar känna den verklighet hon levat i, att få ett begrepp om hur denna geniala stockholmsreporter fångade sina snapshots. Läser man hennes dikter under de bästa åren kronologiskt i StockholmsPosten, får man deras aktualitet ganska tydlig; årstiderna växla och stadens liv passerar revy även i fru Lenngrens dikt, som i första hand förefaller så klassiskt höjd över tid och rum. Man undrar ofta, när hennes småsaker dyka upp i mannens tidning, hur aktuella de äro, hur länge de legat otryckta. Det har nog varit olika i det avseendet. Ibland kommo hennes vers in genast, ibland ha de tydligen legat minst några veckor. Att hon ibland både skrivit och publicerat dem, direkt inspirerad av dagens händelser, i allra friskaste och färskaste skick, kan man se av exempelvis den överdådiga skildringen av stockholmsvintern i "Vintervisa":

Drifvan knarrar under skon,
 Vädret vildt från Norden ryter,
 Strömmen stelnar under bron,
 Vandrarns näsa flyter

— — — — —
 Frusna öron, kylda tår,
 Snabba pälsade personer;
 Rimfrost uti skägg och hår
 Fluss och Emulsioner.

Gikt och Febrar hvart man går,
 Mänskor oförtänt på bår,
 Lik och Keridoner.

Kan man taga en stockholmsk influensa-vinter bättre på kornet? Dikten är också en ögonblicksbild. Den trycktes i Stockholms-Posten 17 december 1793, och de meteorologiska tabellerna förvara minnet av några ovanligt bistra vinterdagar just då; den 9 och den 13 sjönk termometern till —16 grader, vilket är betydligt för årstiden.¹ Fru Lenngren gjorde sig som vi se till tolk för ögonblickets stämning i staden, och man kan förstå vad ett sådant litet inlägg skulle innebära för människor, som icke voro så bortskämda med att känna igen sitt eget liv och se det träffande och pregnant "avritat". Steget från Gyllenborgs "Vinterkväde" är avsevärt. Icke heller den ryktbara skildringen av stockholmsvåren (21 mars 1796) med sin drastiska bild av tö och väta och smutsiga gator har något av klassicismens avlägsna förnämitet, utan är gjord av en som nyss känt

. . . . vandrarns bryderi på gatan i sit val
 Emellan högarne och pussen.

Hur mycket assessorskan-kommerserådinnan sett av världen veta vi icke. Hennes huslighet är ju allom känd, och vi tänka oss henne helst delande tiden mellan köket, linneskåpet och tebordet, såsom medelpunkten i ett idealiskt hem, någon gång stjälande en stund för versen från bestyren. Men fru Lenngren måste varit mycket nyfiken på livet för att ha kunnat lära sig så mycket av det, och utsikten från fönstren vid Beridarebangatan kan ej ha räckt till för att skapa en stockholmsbild, som kommer Bellmans nära i sanningsintensitet och är mindre ensidig.

¹ Måhända skulle man kunna vinna ett eller annat litet roligt resultat för lyrikens historia, om man ifråga om till dagen säkert daterade dikter toge reda på de meteorologiska omständigheterna. Jag har många gånger undrat hur solen sken den apriildag, då Geijer skrev *Vikingen*. För fru Lenngren har jag här, utom välvilliga upplysningar av prof. FILIP ÅKERBLÖM, haft att tillgå i *Dagligt Allehanda* publicerade observationer.

Fru Lenngrens kvinnliga receptivitet för yttre intryck har ju varit utomordentligt livlig, och den förenades med en savoir faire, som icke föraktade de minsta smulor. Hennes husmoderliga instinkter ha sin motsvarighet i dikten; hon fräser upp ett stycke enkel skåpmat och sätter till en lustig krydda. Den beundrade strofen i "Biografi" om den från rikedomens höjder nedstörtade äventyrarens fru:

Nu gör hon risgrynskorf, gunås:
god och välsmaklig det förstås,
så väl at genom hämtning fås,
som ock at spisa uppå stället,

är en behändig omstuvning av en vanlig annons från den tiden. Jag finner en dylik i *Dagligt Allehanda* 14 dec. 1793: "I dag lördag finnes färsk Korn- och Risgryns-korf uti fru Nyvarts Hus wid Österlånggatan . . . så wäl til hämtning som at spisa på stället." Så nära verkligheten har hon gått.

På en punkt åtminstone kunna vi konstatera, hur hon kom åt att "studera folklivet", som termen löd i våra mormödrars och de första järnvägsresornas tid. Sommaren 1793 öppnades i den gamla orangeribyggnaden i bakgrunden av Kungsträdgården en "Vauxhall" efter mönster av de stora tivoliartade trädgårdar med dans och musik, som vid denna tid funnos i alla huvudstäder.¹ Det var offentliga baler, där man kunde gå in och dansa för en ringa entré (här 12 sk.), nästan som man gick och stod, i varje fall utan all den stass och högtidlighet, som fordrades på börssalens assembléer. Publiken var blandad, ståndsskillnaden upphävd för några glada timmar. Fru Lenngren var tydligen mycket road av dessa tillfällen att se och

¹ Annonns i *Dagligt Allehanda* 23 juli 1793: »Med Höga Wederbörandes tilstånd blifwer alla Torsdagar och Söndags eftermiddagar ifrån kl. 5 til 9, uti Kongs-Trädgårdens Orangeri Concert för Blås-Instrumenter, samt Dans-musique för dem af den Respective Allmänheten, som där af wilja profitera. Alla Cavalierer betala wid ingången til Orangeriet 12 skill. Billetten, men alla Fruntimmer hafwa fri Entrée. Hammer, Concert-Trumpetare wid Kgl. Operan och Directeur öfwer Musiquen wid Kgl. Swea Lif-Gardet.» Vauxhallen inrättades sålunda redan 1793, ej 1796 som Elers och efter honom alla följande uppgiva. Jfr även annons 3 aug. samma år, dikten »*Vauxhalliaden*» (1794) samt kommentaren till Vitterhetssamfundets upplaga.

träffa hela Stockholm. Vauxhallen, som genast synes ha blivit populär, hörde till sommarens nöjen, men när det började bli kallt och mörkt fram i september, stängde man portarna. Fru Lenngren skyndade sig emellertid redan före första säsongens slut att tacka arrangören i en liten versstump (St.P. 24 aug. 1793), som är mycket sympatisk mot den nya tanken:

Den mänskvövän må heder ske
 som visligt eftertänkte
 vår lefnads tröga skickelse,
 och Trädgårdsbalen skänkte!
 Hvar menlös själ i caracau
 Båd qväll och morgon sjunger så

— — — — —
 Må det gå fort som nu begynt
 med mycken ro för litet mynt!

Hennes borgerliga jämlikhetsidealism kommer henne till och med att se Vauxhallen i ett något arkadiskt ljus:

Så njutom då vårt nöje här
 till upphofsmanens ära!
 som vet at glättigt lynne är
 den bästa sedolära.
 Om verlden ginge mer i dans,
 helt säkert mindre ondska fans.¹

Det lenngrenska organet var också tydligen intresserat av Vauxhallen. Kanske är det fru Lenngren själv som i Postens nummer för den 27 september, sedan Vauxhallen stängts för säsongen, ivrigt och intresserat diskuterar, om man icke skulle kunna bygga om orangeriet så, att det bleve användbart även på vintern. "Vauxhallen har nu uphört", heter det. "Sista dagen war Samlingen af Dansande och Spectateurer lika stor som de förra dagarne. Något hvar tycktes med saknad anse mistningen af det nöjet som, i anse-

¹ I nästa nummer finna vi FRANZÉNS »Til en ung flicka»:

— — — — —
 Dansa medan du det får
 Snart är du ur dansen.

ende till årstiden, icke längre kunde fortfara. En och annan trodde at Vauxhallsinrättningen skulle besörjas på annat ställe“ etc. Mot Stora Börssalen, som bl. a. diskuterades, anfördes, att där skulle arrangemangen bli dyrare — “och då alla betala, följer at alla vilja synas i fullkomlighet. Ingen enda Caraqueau [kort lif eller kappa], blir der synlig: och Surtouter och Stöflor wisst icke Cavalliers Drägten.“ Det sista är karakteristiskt. Vauxhallen symboliserar den nya borgerliga tiden, den är på sätt och vis sansculotternas och den nya tidens balsalong, och StockholmsPostens intresse för detta demokratiska liv är betecknande. Hochschild (Memoarer III, 52) uppger också 5 aug., att man var missnöjd därmed på högsta ort. För fru Lenngren smakade det t. o. m. litet av “den forna gyllne tidens skick“, hon gör en halv idyll av ett folknöje, som av andra källor att döma ännu hade kvar rätt mycket av den bellmanska krogbalen. Det är måhända icke för djärvt att antaga, att hennes kärlek till Vauxhallen just berodde på de många tillfällen den gav att få se litet mer av verkligheten, av stockholmstyper och stockholmshiv. Fru Lenngren blev också sin kärlek trogen. Nästa år under Vauxhallsäsongen finna vi i tidningen (18 juli) det roliga, åskådliga epigrammet om köttbristen, som ger hela atmosfären av dans och svett och damm så mästerligt:

När på vår Trädgårdsbal, der jag är med ibland,
 Jag Drusa såg i tackt sin digra massa gunga;
 Så tänkte jag härvid: visst är det Ondskans tunga
 som sprider ut i stan at köttbrist är för hand.

Följande säsong märka vi inga spår av dansandet i Kungsträdgården i fru Lenngrens vers, men 1796 kommer, visserligen tryckt först i december, den allbekanta, klassiska “Vauxhallen“. Trädgårdsbalen, som började rätt improviserat som ett slags välgörenhetsfest, tycks nu ha blivit ett förlustelseställe av mera permanent art. Man hade 1795 inrättat en restaurant i ena ändan av salen,¹ vilket tyder på ökad frekvens och popularitet. Vauxhallen var så-

¹ Annons i *Dagligt Allehanda* 4 juni 1795: »Bakom Orangeriet är ett Rum inrättat att spisa uti portions-wis alla Vauxhallsqwällar.» Jfr St. P. 29 juni.

lunda nu en viktig ingrediens i stadens nöjesliv, och fru Lenngrens dikt var tydligen återigen högst à propos. Hon försummar mycket riktigt inte heller att omtala, hur det går ett "os af kortletter" genom balsalen. Skildringen är för övrigt, trots farten och de lätta konturerna, minutiös. Den börjar:

Vauxhallen börjas, min bror,
 mängden är talrik och stor;
 — — — — —
 jämnlighet, qvalm och musik.

Men de unga damerna stå otåliga och vänta:

skal då den balen ej börjas en gång.

Vauxhallen inleddes nämligen med en mindre uppskattad musikprestation av Svea livgardes barnhusbarn, som blåste trumpet på denna välgörenhetsfest för dem själva.

Balen kommer emellertid igång, men om en stund inträffar en scenförändring:

Himmel nu mörknar vår sal!
 skumrasket skymmer vår bal;
 — — — — —
 ändlig et månsken af ljus . . .

Balen öppnades nämligen redan kl. fem eller sex på eftermiddagen. Vilken lantlig aftonstämning möter oss ej här mitt uppe i huvudstadens centrum — Stockholm en tyst sommareftermiddag utan bilar och spårvagnar, allting är slut — man dansar i klara solljuset, tills det skymmer och några klena dankar i kronorna börja konkurrera med sommarnattens opaldager. Matos, kvalm, dålig musik, frihet och jämlikhet, grandseigneurer med "sprattlande wador" i silkesstrumpor, drängar i stövlar och

Frillor och Fruar och fri republik.

Den sista versen med sin tunga alliteration låter oss höra det taktfasta stampet av hela den vaggande, svängande massan. Fru Lenngren känner sig ett ögonblick litet besvärad av trängseln:

ledsnad, utdunstning, behof utaf snus.

Men hon finner sig, gör en sens-moral och slutar med en förtjusande verklighetskär och hjärtegod fabelvisdom:

Vauxhall! du liknar vår värld
 mänskjan der fiker
 och svettas otroligt;
 väsnas och skriker
 och tror sig ha roligt;
 tråkar i stoj och besvär,
 knotar, fronderar och svär,
 men ej dess mindre så gerna är der.

Denna sens-moral-strof är fru Lenngrens sigill. Hon njuter av människovimlet och finner sig till och med i damm och matos och trängsel, men hon upphör aldrig att vara observatören, att göra "små reflexioner". När hon slutar, är hon på sitt både hjärtliga och försmädliga sätt ganska belåten, men hon underlåter framför allt inte att dra sitt facit, att ge oss sin filosofi (såsom redan i "Trädgårdsbalen"). Där kryper moralisten och förståndsmänniskan fram. Vi kunna icke tänka oss fru Lenngren som Fredman, när balen med vita ben i ljus och lampors sken är slut och han till sist utbrister:

Full och våt
 Står jag i Charons båt.

Därför känner hon heller ingenting av sommarnattens poesi över Stockholm, när hon på hemvägen, några lustiga erfarenheter rikare, vid Carl Lenngrens arm vandrar Hamngatsbacken uppför.

Och likväl är fru Lenngrens nya realism på 90-talet otänkbar utan Bellmans. Vauxhallen är den fredmanska krogbalen litet modifierad under offentlighetens vassare ögon, skildrad med en kräs-nare smaks val av effekter och uttryck, men ändock så lik originalet:

Hej Musikanter ge Valdthornen väder,
 Spotta ut Tuggbussen, blås
 Här mellan kistor och byttor och bräder
 Kärlekens förlåt uppslås. . . .

Blås edra hundar så ska ni få Vin,
 Änglar och Hjärtan och Bränvin och Buska;
 Nu Valdthornen ruska;
 Stå inte och fuska,
 Men håll utom fenstret Valdthornet, dit Svin.

Bland allt det märkliga, som hör till vändpunkten mellan 80- och 90-tal, då fru Lenngren blev färdig, är också upplagan av Fredmans epistlar 1790, tryckt av hennes svåger Åhlström (vilken f. ö. satt musik till "Vauxhallen") och publicerad under skyddet av hennes vän Kellgrens företal, den svenska kritikens oupphugna mästerstycke. Bellman fick genom detta sin rang som en av Parnassens väldige, och säkerligen har den förnyade bekantskapen med Bellman, som hon haft känning av sedan sin tidigaste ungdom, gjort ett mycket starkt intryck. Förnyelsen i fru Lenngrens dikt, som visar sig på allvar först mot slutet av 1794 och början av 1795, men låter märka sig redan 1790 i en sak sådan som "Den mödosamma världen", denna förnyelse kommer främst ur hennes verklighetsstudium, och mycket talar för att Bellman härvidlag givit henne en stark stöt.

Bellmans Stockholm var icke fru Lenngrens. Bellmans stad är 1770-talets, hennes 1790-talets, och däremellan ligger hela den gustavianska tiden; Bellmans är bohémens stad, hennes är i huvudsak den mycket väl situerade borgerlighetens och byråkratiens. Och dock känna vi igen oss, när vi komma från fru Lenngren till Bellman. Det kan heller icke råda någon tvekan om att fru Lenngrens suveränt säkra tecknarhand har den store målaren att tacka för oändligt mycket av sin teknik. Både till motiv och stil är nattbilden i "Anders och KöksCaisa" ganska bellmansk. Jeppe som tutar tolv är en gammal bekant från Fredmans tid, ehuru han nu på 90-talet, sedan vårdtornet på Brunkeberg rivits ner, fått flytta till Klara kyrktorn. Stockholmsgränden är just den, som Bellman först av alla sett:

Och mörk var natten, blåsten röt,
 Mot väggen luckan smälde;

Och Katten skrek, och Hunden tjöt,
 Och rågnet stridt ur rännen flöt,
 Och Syrsorna de gnälde.

Det är så nära taget på kornet man kan begära av en som aldrig varit med om nattlivet. Men så hade balladsångerskan också hört Fredmans tjuguförsta epistel:

Skyarna tjockna
 Stjernorna slockna,
 Stormarna tystna, som örat upfylt,
 Staden i dimma,
 Tornen glimma,
 Månen försilfrar hvad solen förgylt,
 Hundarna skälla
 Portarna smälla;
 Spänn nu din bas.
 Hvert man sig vänder
 Pottor i gränder
 Klinga i gatan, hej lustigt Calas.

Hon hade också, medan Jeppe försökte blåsa i tornet, men inte lyckas mer än att kackla som en gås, fått titta in i Kolmätargränden vid det ryktbara eldsvådettillfälle, då Movitz — en Aeneas lik vid Troja — går till nästa krog:

Skådom nu Kolmätar gränden
 Smal och smutsig, full med grus;
 Rådstu-taket syns vid änden,
 Sen blott krog och Jungfruhus.

En annan stockholmsbild, där frändskapen med Bellman sticker i ögonen, är skildringen från Skeppsbron i "Skepparn och Skeppsredarn". Skepparn sitter i sin kajuta och tänker på sin ensamhet, men

Vid det han grubblar så, han skådar från sitt däck
 En mö som trippar fram vid bryggan,
 Så pirrögd, ung och smärt och täck.

Han ordnar lätt affären och snart är den sköna hans brud

Förmedelst näsdukar och Nankins flera slag,
Samt litet vin ifrån Madera.

Den gamla anekdoten har här lokaliserats och fått en novellfärg, som fru Lenngrens mönster saknade, men som för tanken till episteln nr 77 med dess bild av hamn och sjömanskrog:

Kling klang! mina flickor, slå i för Contant.
Eljest den dära Capten vid sin flaska,
Ska ni veta Flickor, är från Alicant,
Om han er vinkar och lockar åt strand,
Och slår i fönstret med knogen på rutan,
Tre fyra Mösstyg med spetsar och band,
Ligga på stoln i Cajutan.

“Salig fruns begrafning“ och “Kalaset“ höra till fru Lenngrens bästa borgerliga snapshots, men båda ha bellmanskt tycke, trots klasskillnaden. Det finns i båda stockholmska gatubilder, där fru Lenngren nästan visar den speciellt bellmanska förmågan att pressa in sensationer av alla slag i versen:

Se den dubbla fackelraden
Kring den svarta likpaulun;
Hör hur klockorna i staden
Pingla efter Salig Frun.
Drängar och kuskar,
Kerngar och sluskar
Hvimla tätt på denna stråt,
Anförvanter utan gråt
Fot för fot i sorglig ståt.

Det är mindre ståt vid Corporal Bomans begravning, men icke förty äro likheterna stora, och i fru Lenngrens dikt finnes till ock med ett burlleskt element, som för tanken dit:

Nu som en galning,
För sin betalning
Skrålar kantorn till som bäst.

Denne kantor gör här samma effekt som hans ämbetsbroder i Bomans "process":

Tätt framför vakten
Lunkar Klockarn röd och full
Bär efter takten
En skofvel mull.

"Kalasets" introduktion ger också tillfälle att jämföra de båda konstnärernas grepp på ett liknande motiv. Visserligen äro samtliga gästerna bjudna på kort, men deras ankomst är skildrad så, att vi genast påminna oss upptakten till en bellmansk krogscen:

Herrar och fruar, Matronor, Mamseller
Trippa så lätt in i Herrskapets port
Värden är trumpen, contanter det gäller —
Helsning och nigning, som aldrig ta slut;
Gällt man i dörrarne klappar och smäller,
Knärackan skäller
Frun ropar idligt: välkommen! — vet hut!

Vi kunna för jämförelsen närmast taga den trettonde episteln "Nå äro alla församlade här", där det ju heter:

Piskorna smälla och kuskarna slåss,
Nu komma vagnar och chaisar och tråss,
Herrskapet stimma vid lyctor och blåss,
Och kuskarna slåss.
Slägter och anförvanter,
Nympher och musikanter,
Balen öpnad är.

Exemplen kunde bliva fler, men det anförda må vara nog för att visa hur den verklighet, som låg de bägge diktarne allra närmast, livet i deras egen stad, utöver vilket båda sett mycket litet, träder oss till mötes på ett sätt, som är alltför överensstämmande, för att man skulle kunna avvisa tanken, att den äldre och originellare varit den yngres lärare i sättet att se och teckna. Jag har hittills blott tagit exemplen ur fru Lenngrens stockholmsskildringar.

Som den moralist hon trots allt är, ser hon för skarpt på stadens liv för att få fatt i poesien över det. Därför är hon tydligen alldeles döv för den bellmanska diktens lockelser och för den smutsiga, mörka grändens idyll. Bellman hör sannerligen icke till dem som skilja på idyll och satir, men fru Lenngren är rousseauan, hennes hjärta veknar icke, förr än hon kommer utanför tullbommarna. Även därute, även i "Den glada festens" värld känna vi dock igen de bellmanska tongångarna. Prästgårdsidyllen har otvetydiga anor hos Goldsmith och Voss, men hur svensk är den icke och var ha vi först känt detta strålande svenska, Carl-Larssonska sommarsolsken om icke på den fredmanska världens utflykter till stockholmstraktens torp och källor "straxt utom tullen", med "rödaste smultron", "en sprittande ruda" och allt det pastorala tillbehöret. Själva Ulla blir huslig, när hon skall framställa sin lilla frukost:

Nymphen se hvar hon klifver,
 Och så beställsam i sin ifver,
 Än Ägg och än Oliver,
 Uppå en rosig tallrik bär.
 Stundom en sked hon öser,
 Och öfver Bunken gräddan slöser;
 Floret i barmen pöser,
 Då hon den Mandeltårtan skär.
 En kyckling där,
 Af den hon vingen rifver,
 Nyss kallnad är.

Läckerheterna äro bastantare på den lantliga födelsedagsfesten, och det kan vara hädiskt att göra jämförelsen, men den blir slående:

Gamla Prestmor sågs beställsamt trippa,
 hade mycket at bestyra om;
 tummade sin blanka nyckelknippa,
 nickade så fromt åt hvem som kom.

Vandrade i nattyg, nätt och struken,
 ifrån köket ömsom och i saln,
 bredde ut den fina korndrällsduken,
 och tog fram den refflade pocaln.

Hvarför då den myckna ståtligheten,
detta fäj och fjäsk i Kyrherrgåln?
Denna tårtan och högtidligheten,
fricadeller, korf och krams i kåln?

Bellman och fru Lenngren äro de svenska författare, som först lärt oss se och älska vår egen värld, de första stora konstnärer (med all respekt för Stjernhielm och Dalin), som varit fullt svenska i sitt sätt att skildra, och som kunnat skildra det svenska utan att tryckas av för trångt skurna litterära kostymer. Att Bellman varit fru Lenngrens lärare just i detta synes obestriddigt, och det förefaller framför allt mycket sannolikt att hon, denna borna realist och människokännare med sitt skarpa intellekt och sina tydliga samhällseliga intressen, blir verskonstnär och populär vissångerska, icke novellist eller romanförfattare, just emedan hon står under intrycket av Bellmans stora bragd, när han i sång ger en bild utan motstycke av sin egen värld. Hon har lärt av honom, om också utan att kunna eller ens kanske vilja försöka lära hans största hemlighet, gåvan att bryta tillsammans allt i en poetiskt skimrande och strålande helhet. Grundskillnaden dem emellan är att Bellman icke har ett uns av det slags ordningssinne, som leder fru Lenngren i hennes observationer. Hennes borgerliga allvar från revolutionstiden, som alltid finnes på botten trots livslusten och det glättiga humöret, kontrasterar skarpt mot bohémens benådade laissezaller. Hon lever i den nya tiden, han drömde och sjöng i den gamla. Hans dikt är sång och melodi, hennes visor bli tonsatta.

*

Fru Lenngrens diktning har under 1800-talet fått röna samma öde som de antika klassikernas under århundraden. Dess allmänmänskighet och den inneboende odödliga komiska kraften ha bevarat den så fullt levande, att vi ännu icke riktigt ha sinne för dess tidstypiskhet. I huru hög grad den fanns där framgår bäst av Franzéns ord, när han talar om "den trogna målningen af tidens seder och det inhemska så väl i ton som i ämnen" och håller före

att "ingen af våra skalder är mera svensk än fru Lenngren". Warburg framhåller starkt, att hon skildrar "den högre medelklassens lif", enligt hans mening till och med mer realistiskt än Bellman målar sin bohèmevärld. I själva verket ge hennes små dikter vår enda konstnärliga bild av de högre klassernas liv under 1700-talet, och det skulle dröja länge, innan det följande århundradets roman kunde bjuda på någonting likvärdigt. Tvivelsutan ha vi i henne förlorat vår största romanbegåvning, någonting mitt emellan Thackeray och Dickens. Hade romanen inom den lilla — fastän så oändligt distingerade — svenska klassiska litteraturen varit en verkligt erkänd genre med traditioner, så hade hon säkerligen fyllt den gapande luckan i vår prosalitteratur med mästerverk, som satt oss i stånd att tränga ännu bättre in i tidens liv. Våra kunskaper om det slutande 1700-talets borgerliga värld äro ju tyvärr utomordentligt små. Det intryck litteraturhistorikern får, att tiden efter Gustav III:s definitiva brott med aristokratien och under revolutionen måste ha varit en period av tydlig uppmarsch för borgardömet, politiskt, socialt och ekonomiskt, kan han tyvärr icke verifiera, då vår historieforskning ej ens berört detta problem. (Tiderna voro dock mycket goda fram till 1797.) Hur ovärderligt för vår kunskap om hennes miljö hade det exempelvis icke varit, om fru Lenngren blott lämnat efter sig memoarer jämförliga med dem, vari Mme Rolland ger en så ypperlig skildring av en ung borgarflickas utveckling till en märklig kvinna under denna tid. Vid sidan av Per Hilleströms dock icke alltid konstnärligt så betydande målningar ge fru Lenngrens dikter de bästa interiörerna ur borgarklassens liv under 1790-talet, och hon har som kvinna alldeles särskilda möjligheter att lyckas i försöket att återgiva hemmets värld.

Fullt förutsättningslös verklighetsteckning i modern mening, utan alla bihänsyn, finna vi emellertid endast sällan hos fru Lenngren. Klassiker som hon var till temperament har hon ännu så mycket av de gamla doktrinerna kvar, att hon icke ofta vågar ta i den alldagliga verkligheten annat än som satiriker. Någon gång, såsom i "Vauxhallen", tillåter hon sig ett ordentligt avsteg i "holländsk" smak, men även då drar hon till sitt försvar ut en lär-

dom ur tavlan. Likväl har man ett intryck, att det satiriska moraliserandet oftast blott är en lätt maskering och att hon har en verkligt levande målarglädje inför de komiska motiven. Hennes sätt att behandla den traditionella idyllen visar oss även samma sinne för det reala och dess konstnärliga möjligheter.

Om man vill ha en stockholmsinteriör från 1790-talet, så som fru Lenngren såg den, direkt utan allt satiriserande eller egentligt idylliserande, så som hon ville ha ett vackert och fint hem, där hon kunde känna verklig trevnad, tror jag knappast att man kan finna någon av hennes dikter som är bättre för ändamålet än "Mor och dotter" (1796). Där svävar emot oss den unga flickan "med band och blomsterkransar", en aning stiliserad som "grace" av shaftesburyskantik Tanagra-art, men i första rummet en liten borgarflicka med omedelbarhetens okonventionella charme:

Hon är ej glad för det hon dansar.
Hon dansar för det hon är glad.

Men

Från Soffans lugn, som det så väl sig skickar
För Mammans värdighet och hull,

följer modern med förtjusta blickar sitt glada barn. Hon är vacker som moder, trots "sin dubbla haka", hon har varit klok nog att i tid lämna de ungas nöjen och finner sin förnöjelse i "hushåll, barn och maka". Bilden är förtjusande i sin varma, godmodiga, borgerliga enkelhet och den får ännu mer relief genom slutstrofen, där fru Lenngren låter själva sprätten i sina trånga skor,

Lik Bromsen spetsad uppå stickan,
Med aktning skåda denna Flickan,
Med vördnad nalkas denna Mor!

De sista utgivarne av fru Lenngrens skrifter ha placerat "Mor och dotter" bland hennes idyller. På visst sätt berättigat, men allt det med begreppet idyll förknippade överkliga är dock här försvunnet. Det är nog fru Lenngren själv, som sitter i soffan, och sannolikt är det väl den 42-åriga assessorskans egen filosofi vis-à-vis

dansen som ger fabelns mening. Spörsmålet lika väl som motivet intresserade henne i varje fall livligt, ty samma år (aug. 1796) kommer "Contrasten", också en borgerlig balscen, men sedd i starkt satirisk belysning och, som titeln antyder, utformad i en kontrast. Den unga flickan är här en typisk representant för borgerlighetens graciösa ingenue, en syster till Julie, Virginie, Dr Primrose's döttrar, Lotte och Selma. Hon svävar fram, menlös som en blomma, inkarnationen av ett nytt eteriskt skönhetsideal med liljans blyga vithet och

Liten fot, et lif som vidjan,
Spänsligt, vekt och täckt;
Gracers gördel omkring midjan,
Stegen som en flägt.

Det är direktoartidens kvinnoideal i den lätta, lösa kiton-liknande dräkten. Idealiseringen är för kontrasten driven ett stycke längre än i "Mor och dotter", men Hilda hör dock gott hemma i en stockholmsk balsal 1796, även om hon inte gör samma påtagliga intryck av verklighet som hennes goda tante, vilken "fullt sex kvarter tjock" om halsen

Stånkar andfådd med i valsen,
Ovig som et block.

Även hon är "idealiserad", men endast för att fru Lenngren skall få slå ifrån sig med händerna, ropa sitt: "Skona oss, jag ber!" och bedja henne att i allt förnuft sänka "dessa breda rona" vid ett spelbord eller "i den vida Soffan" för att snusa och döma sin nästa.¹

Situationer av denna art överflöda i dikterna från glansperioden, ehuru vi icke alltid ha samma direkta känsla av att fru Lenngren själv är med vid tillfället ifråga. "Engelska vagnen" gjorde hon på ett prosautkast av en insändare i tidningen och lyckas på ett förbluffande enkelt sätt få med dennes vardagsspråk i versen.

¹ Den i *Tiden* 1847 framkomna traditionen om att fru Lenngren snusade kan ha vissa stöd i hennes diktning. Detta stället är ett; ett annat är den bekanta raden i »*Vauxhallen*», där hon mycket naturligt talar om »behovvet utaf snus». Jfr också »*Moster Agnetas klagan*».

Dikten ger ett hastigt tvärsnitt av livet i ett av Skeppsbro-adelshuset. Fru von Grossens ringning på klockan sätter än i dag fart på betjänter, stalldrängar och kuskar. "Herrns och Fruns Morgon-Conversation" hör till samma motivkrets. Dåvarande kommerserådinnan umgicks säkerligen i den elegantare köpmansvärlden. Åtminstone tyder Carl Lenngrens bouppteckning på intima ekonomiska relationer med de stora stockholmska handelshuset, och det är ju inte omöjligt att dikten kan ha någon anledning. När hon ville ha hjälp i sitt välgörenhetsarbete från dessa matadorerna, kunde hon också appellera till den borgerligaste av alla egenskaper, känslsamheten, och i rätta ögonblicket publicera en sentimental julberättelse — de första i sitt slag hos oss — såsom "Et ord för den fattiga", där vi från den hungriga proletärkvinnans oeldade rum genom den frusna rutan få se "den stora Rostbeefen svänga sig framför stenkolsbrasan" i den rike mannens kök — en väl engelsk interiör likväl, som synes skvallra om litterärt ursprung. Till denna borgerliga miljö höra också sällskapsvisorna in corpore. De giva ju också då och då små goda glimtar av den värld de skapades för.

Även när fru Lenngren samlar sig till ett stort försök att teckna ett människoöde och i "Biographie" gör en novell eller en liten koncentrerad filosofisk roman på vers, icke utan vissa beröringspunkter med Voltaire, rör hon sig inom den borgerliga världen, ehuru denna gång i de utkanter, som under våra kristider fått sitt särskilda namn. "Biographie" hörde till de dikter Franzén särskilt pekade på, när det gällde att utföra den av samtiden älskade jämförelsen mellan fru Lenngren och Hogarth. Man skulle nästan våga framkasta tanken att hon själv haft någon andel i jämförelsens tillkomst. Dikten är enastående i sin genomfördhet och moraliska konsekvens, den har verkligen, för att begagna Franzéns ord, "samma sinnrikhet i de minsta drag, samma moraliska betydelse [innebörd], samma sanning och effekt" som en av dessa genomstuderade hogarthiska sviter, vilka i sin tur så starkt påminna om medeltidsmoralitetens och det borgerliga dramats halvt allegoriska värld. Om man emellertid kan säga att "Biographie" i viss mån

ger intrycket av en "Pilgrim's progress" i omvänd riktning och att hjälten blir alltför typisk för att vara direkt sann, så äro dock de pärlbandsaktigt hopknutna situationerna ovanligt präktiga exempel på hennes förmåga att teckna sin omgivning, bäst kanske i den fullkomligt idyllfria barndomsskildringen, där hennes substantiviska brio firar sina triumfer:

Jag utslag, snask och sjelfsvåld fick,
Skreks ut för öfvermåttan qvick,
Red käpp och skrälde med trumpetén.

Stadens borgerliga liv — naturligtvis i första rummet Stockholms — ger sålunda som vi se det huvudsakliga stoffet för fru Lenngrens skildringar. Understundom stiger hon ner till en värld, som åtminstone tangerar Bellmans (Cornelius Tratt), och i två av sina ryktbaraste dikter (Den glada festen, Grefvinnans besök) hämtar hon sina motiv från svenska prästgårdar, säkerligen under litterär påverkan, men även i känslan av att här röra sig i en värld, som socialt låg hennes egen rätt nära.

* * *

Men vi möta icke blott det borgerliga livet i fru Lenngrens diktning. Den fylles och uppbäres även av borgerliga känslor och idéer, och ett studium av hennes produktion ur denna synpunkt visar oss något om arten och graden av hennes sensibilitet. Fru Lenngrens årtionde är ju ett av de oroligaste och händelserikaste i Europas och Sveriges historia. Knappast någon gång undgår hon att känna dallringarna i den intellektuella och politiska atmosfären, vars ständigt skiftande lufttryck influerar på hennes produktion och gör den till en mycket känslig barometer.

Vi ha icke många direkta "uttalanden" i tidens frågor från fru Lenngren. Hon älskade icke att göra sådana. Men hennes små konstverk säga oss, sedda mot bakgrunden av tidens händelser och i förhållande till hennes miljö, oändligt mycket om hennes idéer och känslor. Den dominerande frågan var naturligtvis det tredje

ståndets revolution, dess innebörd och berättigande. Detta problem tillspetsades i Sverige ytterligare genom de inre förhållandena, Gustav III:s mord och den despotiska reuterholmska regimen, säkerligen en av de mest nervfrestande som vi någonsin genomlevat. Fru Lenngren hörde genom mannen till den lilla, intellektuellt så överlägsna, girondistgruppen omkring Kellgren, och hela hennes läggning gjorde henne i all hennes anonymitet och huslighet till dess Mme Rolland. Den ljusa, förtröstansfulla optimismen hos Kellgren, som grät "som ett barn — som en man" vid underrättelsen om de första revolutionsveckornas stora segrar för frihet och förnuft, var också hennes. Upplysningen sådan den fattades av Kellgren och Rosenstein — Hans Järta har på gamla dagar fint anmärkt, att den var vad man på en nyare tids språk kallade kulturen — var hennes hjärtesak, och hon hörde till dem som trodde på "dess lika stridande kraft mot Sjelfswäld och Synwillor, som mot Tyranni och Okunnighet" (Kellgren i ingressen till Carl Lenngrens aktionerade recension av "Om upplysningen", StP. 1793, 26 juli). Hon hade samma egenskaper som Kellgren tillskriver sin vän Rosenstein: "denna upphöjning öfwer fördomar och alla låga och små passioner; denna ständigt framlysande kärlek för människorne, för Fäderneslandet, för ordning, lag, lugn; detta Taciti sine ira et studio: med et ord, dessa Hjertats och Characterens egenskaper, som, ej mindre än Förståndets tilhöra begreppet af *en sann Philosoph*". Denna oförfärade, varmhjärtade idealism, för vilken friheten var allt samhällslivs väsen och som icke, likt Thorilds, ryggade tillbaka i sin tro på friheten vid vad terreuren uppenbarade av mänsklig råhet och oförnuft, den utgör grunden i hennes människouppfattning, när hon skapar sina mest harmoniska konstverk. Men idealismen balanseras också, som vi veta, alltid på det mäterligaste sätt av hennes kunskap även om medmänniskornas "låga och små passioner". Fru Lenngren var ju icke någon menlös natur. Ett av hennes få direkta uttalanden om revolutionstidens problem äro de inledande raderna till "Den glade sansculotten", som i sin helhet ger så mycket av hennes egen människoälskande, muntra livsfilosofi. Hon börjar emellertid dikten med några kallt ironiska ord om den

tidens bolsjevism, som ännu i våra dagar ha något av den aktuella replikens snärtkraft:

Det hände i Paris, förstås uti de dar,
 Då detta folk ännu så högst olyckligt var
 At äga Ordning, Kung, och Männklighet och Lagar
 Och bara en Bastille, Mat, Husfred, samt hvad mer
 Af dylikt lappristyg, som hvar en lätt af er,
 I gode läsare, mins grant om han behagar.

Fru Lenngren är emellertid även i denna kosmopolitismens och förnuftsfilosofiens tid aldrig ett ögonblick den abstrakte didaktikern. Hennes inlägg i debatterna när "hela Europa tvistar och skrifer"¹ äro konkreta, levande mänskliga gestalter, och hennes tidsbilder med politisk innebörd äro icke blott utomordentligt svenska i karaktisering; de stå i ett mycket omedelbart förhållande till det dagliga livet, samhället här hemma; hon är ständigt aktuell, alltid också en god journalist i sin konst och fyller den geniale karikatyrtecknarens för både huvud och hjärta så viktiga kall.

De franska revolutionsidéerna, "jakobinismen", hade i Sverige huvudsakligen till effekt, att den gamla ståndsstriden från frihetstiden och Gustav III:s dagar tog ny fart och strängt taget kom in i sitt definitiva skede. "Jakobinismen" blev en borgerlig rörelse, icke minst bland de orepresenterade, såsom Värmlands bruksägare. När Thorild stod under åtal för sitt radikala och demokratiska angrepp på ståndssamhället, var det "en välklädd hop" som demonstrerade utanför hovrätten, och hur spänningen mellan adel och ofrälse tog sig ut i vardagslag får man en livlig och kvick bild av, om man läser den skildring av det bekanta "ebelska upproret" några dagar senare, som vi ha från Ulric Francs hand i ett brev till Armfelt:

»Fredagen den 4 Januari (1793) om aftonen utgår Capitainen vid Götha Gardet De Frese på så kallad *Morkulls jakt*, Hornsgatan uppföre. En Jägare har gärna jagthundar. De Frese lät tvänne af sina soldater gå förut. De råkade på ett godt ställe, ge anvisningen åt deras Capitaine och denne

¹ ROSENSTEIN i företalet till *Om Upplysningen*.

stiger in. Olyckligtvis voro andra amateurs där förut, nemligen en Fabriqueur Hongelin och en d:o vid namn Gregorius. De ville ej lemna sina rof åt den nykomne, de borde därför tvingas dertill. De Frese drar sin pallach. De bägge obehäpnade draga sig undan, sedan den ena blifvit stucken i handen och den andra äfven i handen blifvit skadad då han med handen parerade undan De Freses svärd. Hittills var det blott en h... husbataille som ej bordt hafva några följder. Men h... t förvandlades till politiskt gräl, då De Frese, segervinnaren, säger åt de öfvervunne: *om jag gjorde rätt borde jag köra värjan i lifvet på er, edra Borgarrackare.* Denna epitet väckte upp animositeten mellan Adel och Borgare och en usel h... incident förbyttes i en affaire mellan tvänne Riksstånd. De tvänne blesserade Borgarna gingo omkring till deras medborgare och beklagade sig. Händelsens vidlöftighet hindrar mig berätta alla biomständigheter, men rysligt upprakte hafva varit och äro Borgarne.» (Ridderstad, Gömdt är icke glömdt, VII, s. 66.)

Sådan var stockholmsluften, när Kellgren publicerade "Ljusets fiender" och Reuterholm tog tillbaka sin tryckfrihetsförordning, då Upsala studenter började oroa de makthavande och den unge baron Hierta gjorde sina första försök i den glada revolutionära visans genre ("Sansculott-visan" är från slutet af 1792). Fram på hösten fick StockholmsPosten kännning av maktmissbruken, när recensionen av den hatade, men tyvärr oangriplige Rosensteins bok föranledde åtal. Fru Lenngrens första adelssatir, "Caricature", publicerades den 13 dec. 1794, mitt uppe i denna period av "mörker, tystnad och bojer". Förmodligen är den åtminstone något äldre. I slutet av december, när prenumerationen stod för dörren, tog fru Lenngren tydligen i allmänhet fram vad som blifvit liggande.

"Caricature" är, som Warburg påpekat, en skiss till "Portraiterne" två år senare. Den hör till fru Lenngrens allra bästa etsningar. Där förekomma bland annat de ohyggligt karakteriserande raderna om

De rika diamanterne,
Förmängde bland gicktknölarna
På hennes blå välborna händer.

Denna skröpliga högvälborehet, som avslöjas med hänsynslös kvinnlig sakkunskap och elakhet, ger oss ju nästan ett vidrigt in-

tryck av skramlande benrangelt; hon hånas ut, visserligen också för "dum högfärd", men först och främst för sin enfald att vilja synas ung och skön. Och fru Lenngren ger till slut "Kärngen den och den" — och skrattar.

Helt annorlunda är "Kärngen" behandlad i "Portraiterna". Visserligen kommer själva poängen i dikten när den enfaldiga Susanna icke förmår igenkänna den skinntorra grevliga änkan som originalet till det ståtliga ungdomsporträttet och sålunda ger hennes kvinnliga fåfänga en dödsstöt, men huvudintresset i dikten knyter sig dock till gummans långa predikan om anorna. Fröet till denna lysande retrospektiva vy över svensk ancien régime fanns i "Caricature". Den goda tanten, "af gammal börd och gamla gicktpassioner", som sitter där med diamanterna mellan gikt-knölarne och med

— — — de ägta pärlorne

Förskaffade från Orienten

Af hennes salig man den fromma Presidenten

År Sjuttonhundra femtitre

är en personlig symbol för en hel tradition, som håller på att gå i graven och därför också fått så mycket av förgängelsens anskrämligaste förebud i sin ännu trots tandlösheten leende och jollrande apparition. "Portraiternes" grevliga änkenåd, som dricker fläderte och har ben som spå väder, är icke så nålskarpt ritad, men det kommer till ett nytt betecknande drag: hon sitter i ett gammalt slott på landet, "et arf af gamla Fäder", i sin stora gyllenläderstapetserade sal, övergiven och ensam. Hon är på detta sätt ännu bättre socialt karakteriserad genom det lilla feudala inslaget i miljöbilden. Hon är kanske inte fullt så nära förgängelsen som sin syster presidentskan, men i stället är hon, representanten för den gångna tiden, isolerad och glömd ända därhän, att hon måste ta upp sin fina grande-dame-konversation med den "dumma flundran" Susanna, som gapar enfaldigt inför all den aristokratiska härligheten. Sen kommer hela den kända genealogien, så innerligen elakt tillspetsad av ett borgerligt spjuvergemyt. Där ha vi presi-

denten som gav Akademien en metmask från Orienten, fänriken med de sju slags stångpiskorna, den sköna grevinnan, som halv drottning Kirstin att häckta ihop understubben på kröningsdagen och sist grevinnan själv, som var så "fasligt fiere" mot kung Fredrik en kväll, då han försökte lägga sina krokar. Vilket genomsnitt av svensk historia sedd ur en adlig och högförnäm familjetraditions egen lilla speciella synvinkel. Det är verkligen ett stycke tradition intuitivt fångad och återgiven, men utan allt medvetande av att skapa "tidsstämning" à la rokokonovell. Man kan njuta av allt detta som konst av högsta rang och njuta så, att man glömmer tendensen, som givetvis ligger under. Det är dock bördsproblemet som tagit form i dikten, därom råder ju intet tvivel, och vill man ha en parallell i tidens litteratur, så finns ett verk av alldeles samma andas barn i Hans Järtas "Några tankar om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien". Järta hade samma muntra temperament som fru Lenngren och f. ö. alla dessa frihetsentusiaster med sina dryckesvisor och glada paskiller; man jämföre deras båda sansculottdikter. I hans ironiska mästerstycke finna vi samma karakteristiska, låtsade ömma omsorg om och kompletta tro på l'ancien régime, samma genomförda allvar i satiren, samma sätt att göra sig till tolk för den gamla tidens tradition. Järtas aristokrat, som återställer allt, som vill göra tryckerierna till regala verk, ställa akademien och filosoferna under regeringens uppsikt, är en fullständig pendant till fru Lenngrens änkenåd. Han talar om "den vördnadsvärda franska adeln, som, af kärlek till sin Gud, sin konung och sin ära, öfvergivit sitt fädernesland och sina egendomar" och nu bör "hjelpas att uppbygga sina slott och bruka sina gods samt sättas i tillstånd att med heder visa sig vid hofvet och i publiken". Fru Lenngren, lika fulländat maliciös, är så säker på genomskinligheten i sin ironi, att hon koketterar med den i slutraderna:

Grevinnan fick på stund en ny attaque af gikten,
Och det är altihop som lärs af denna Digten.

“Portraiterna“ är dock ännu relativt oförarglig i sin satir. Den lenngrenska godmodigheten tar ut sin rätt trots allt. Den alldeles samtida “Hans nåds morgonsömn“ är emellertid av mycket farligare art. Här skymtar ett socialt problem. Den beskedligt dumma Susannas roll som kontrastfigur spelas här av uppretade borgare. Dikten är även den ett av författarinnans ovanskligaste konstverk — hon har tydligen lagt in allt vad hon kunnat av konstnärlig intensitet i alla adelssatirerna. Bathyllus sover, fastän middagssolen redan smyger sig in i hans alkov,

— — — modellen för alcover,

Som blef med dammast klädd och starkt förgylld i fjol.¹

Där ligger han drömmande med “en dagg af fina gårdagsviner“ på pannan, drömmer om “suckande Cousiner“. “En Lurk i stolt Livree“ ordnar för frukosten med mocca i japanska koppar. Men nu kommer kontrasten, förmedlad av “lurkens“ figur. Han måste snäsa till en björn, som trängt sig för långt in. Där ute i salen och tamburen står en “hisklig svärm af slika djur“, som kommit från “gränd och gata“, och nu utan försyn för andras vila knota och knorra och ropa på betalning: skraddarn för en fyra år gammal galadräkt, vagnmakarn som gjorde racken åt hans nåds mam-sell, målarn för arabesken, skomakarn som mumlar

om fattigdom och barn och om det dyra lädret.

Hans Nåd vänder sig visserligen

— — — uppå sin idderbädd
Och slumrar än en tima roligt,

fru Lenngren försummar inte sin komiska sluteffekt, men kvar står ändå minnet av de föraktade hantverkarnes mummel. De höra

¹ Detta var enligt 1794 års överflödsförordning (kaffeförbudet) otillåtet: »måge ej Wäggfaste Meubler, samt Sängar, Soffor och Stolar förses med äkta Förgyllning. Äfwen är ej någon tillåtit, at med Hel- och Half-Sidentyger samt Silkes-Sammet bekläda sådane Husgeråd samt Wäggar» etc. Bathyllus' väl-lustiga modellalkov, starkt förgylld, »en sluten borg af atlas och crepiner» är mycket olaglig sålunda.

till den nya tiden, de voro med i den "välklädda hopen", som ropade "Lefve Thorild" och komma om några år att skocka sig kring galavagnen, när Marie-Antoinettes gunstling vid "bondeprinsens" begravning 1810 kör sin sista färd över Stockholms gator. Även då voro de "välklädda", medelklassen, i rörelse. Bathyllus är en ännu mer innehållsrik, historisk symbol än de båda löjliga änkenåderna.

I "Fröken Juliana" (1798) möter oss en rent burlesk satir. Här är det mjuka greppet borta. Det finns ingen hycklad vördnad för den gamla härskande klassen. Tonen är burdus, allting rakt på sak. Den välborna fröken Juliana har fått den dumma Susannas apparition, det finns inte ett uns af aristokrati i hennes tölpiga person, med den klassiska vindögdheten och tårna inåt. Hon dras obarmhärtigt ner till oss andra, hur mycket hon än sätter sin trubbiga näsa i vädret, och

Omsider, när hoppet den nådiga tröt,
Beskrattad och hädd omkring landet,
Hon, ätten till fasa, med Länsmannen knöt
Det heliga äktenskapsbandet.

Déclassée! Därhän gick det icke för de anstolta änkenåderna. Den nya tiden har tryckt sin platta fots sigill på den frälse härligheten. I "Det högtförnäma ägta paret" (1800) går den ännu omkring med väldig geist och fädrens stolta ättelängd, men vad är detta annat än

— två Mumier uti granna klutar,
Fordna tiders murkna återstod.

"Vansklighetens dom" är mycket nära, men också tidens nyfödelse. "Slottet och kojan" (samma år) ger demokratiens program i idyllens form:

Palatsen åt de höga,
Och glädjen åt de små.

Herremannen från det skyhöga slottet smyger sig tankfull och melankolisk bort, när han hört sin fattiga granne i kojan prisa Himlens Herre för lugn och sinnesro.

Fru Lenngrens adelssatir blir sålunda med åren alltmera målmedveten. Sedd mot bakgrunden av hela den samtida starka frihetsrörelsen både i Stockholm och Upsala äro hennes tendenser och partitagande omisskänliga. Redan hennes popularitet hos representationsstridernas tredje stånd under 1800-talet röjer också, att det i dessa dikter fanns en åder av borgerlig opposition. En omständighet av egendomlig art bestyrker detta ytterligare. Några av de märkligaste adelssatirerna blevo icke tryckta under författarinnans livstid. Dit höra "Fröken Juliana", som var färdig, när hon i april 1798 uppsatte första förteckningen på sina dikter, "Det höggrefliga (högtförnäma) ägta paret" från 1800 samt den lilla epitafen "Fänrik Spink", färdig 1798 och närmast en spåna från arbetet med "Portraiterne". Till och med den oskyldiga "Rådmanvalet" blev undanstoppad blott därför att bröderna på Storkällaren i Trosa våga fråga:

Säg oss något om din slägt.
 Fast hvad hedrar det personen?
 Du är dock en ofrälst man. —
 »Mycket sann,
 Kära bror, är reflexionen;
 Låt oss klinga med hvaran».

Sättet att uttrycka den ofrälse solidariteten är obetalbart i sin humor. Dikten trycktes först 1810. — "Slottet och kojan" (1800) med sin demokratiska tendens såg icke dagens ljus förrän 1819.

Det fordrades en så opartisk fördelning mellan frälse och ofrälse som i den halva idyllen "Grefvinnans besök", för att man skulle våga publicering. Två av de allra elakaste dikterna, bland dem en så fullfärdig och konstnärligt otadlig sak som "Fröken Juliana", fingo sålunda icke komma fram. De voro tydligen alltför farliga. Fru Lenngren fortsatte att odla genren, men hennes dikter fingo tillhöra den hemliga och anonyma, oftast både kvicka, glada och elaka litteratur, som växte upp under Reuterholms och Gustav IV Adolfs dystra dagar. "Fröken Juliana" var sålunda färdig, när fru Lenngren någon gång i april

1798 gjorde upp sin diktförteckning, men att den ej publicerades i StockholmsPosten vid den tiden är icke mycket att förvåna sig över. Den 26 mars utfärdade Gustav IV Adolf den första av sina tryckfrihetskungörelser, vilken innebar en kännbar skärpning av censuren och en inskränkning av den lilla pressfrihet, som fanns kvar. Det gällde tydligen för en tidningsägare med så pass stora ekonomiska intressen som Lenngren att se upp. Ett flertal organ vägrades privilegier. Motiveringen för dessa drastiska åtgärder, som förebåda de kommande årens långt gående envälds- och undertryckningspolitik, framhöll att tryckfriheten missbrukats "genom obehörige utlåtelse och reflexioner, dels om utrikes hof och makter, dels om enskilda personer och *stånd*". Det sista syftar tydligt på den ständiga striden om adelns ställning. "Fröken Julianas" tragiska men välförtjänta messallians med länsmanen var icke något lämpligt ämne att behandla just dessa dagar i en tidning, som försökte hålla sig lojal. Lenngren, Kellgrens medhjälpare, vän och efterträdare, intog i sitt organ icke längre någon oppositionsställning dessa år. Tvärtom gick han ganska långt i sina bemödanden att undvika strid, så långt att de, som räknade sig som den kellingrenska traditionens egentliga representanter, i honom helt enkelt sågo en avfälling. Höijer och Hans Järta, ännu baron Hierta, diskutera redan på sommaren 1796 behovet av en ny daglig tidning i Stockholm för kampanjen mot ancien régime och envælde. Höijer motiverar sitt förslag med starka ord om det lenngrenska organets förfall: "Det är nödvändigt at något blad gifves som contrabalancerar den til äckel dumma och despotiska Posten efter sin skapares död. Postens ensidighet är et förderf för vår litteratur" (10 juli, U. B. F. 857 c). Man hade ett ögonblick tänkt kalla sin nya tidning "Posten" helt enkelt. Men Järta varnar; det kunde oroa vederbörande, "som tro att namnet 'Posten' är jakobinens parole eller lösen, ehuru Lenngren, sednare tider, sökt ta dem ur den tron" (Crusenstolpes Karakteristiker, sid. 152). De unga, kosmopolitiska republiksvärnarna och girondisterna från juntan voro sålunda missbelåtna med Lenngren. Järta med sin heta lever var oförsonlig och lät misstämningen komma till offentligt

uttryck på hösten följande år. I skriften om franska monarkiens upprättande ger han Lenngren en ordentlig släng och låter sitt reaktionära alter ego i slutorden skriva: "Ett bifallsord uti det blad, som lärt oss att i våra barns ledare igenkänna hemliga jakobiner — —, som undfångnat oss alla rättänkande med den lifligaste målning på det republikanska franska sedefördärfvet, ett enda bifallsord i detta numera uppbyggliga blad, säger jag, skulle smickra mer än det grannaste beröm i en skrift" etc. (hänsyftning på Läsning i blandade ämnen). "Det uppbyggliga bladet" är Stockholms-Posten, som bl. a. den 14 febr. s. å. innehållit en liten, för övrigt högst osedvanlig ledarebit om informatorer, som lyder: "Opinionen är nu för tiden den kraftigaste magten; den fås småningom genom upfostringssättet, som meddelas Folk-Classerne. När det medlet är i en öm Regerings vård, rättas opinionen til ordning; men denna vård eftersträfwat ouphörligt af Jacobinismen, under Jesuitismens larf, i de länder som äro för obeqwäma at genom fanatiska Krigshärlar kunna tildelas revolutionering. Må då hwarje ärligt sinnad med farhåga och största upmärksamhet granska lynnet hos den som han ämnar til sit barns handledare, samt hafwa ögat noga fästadt på upfostringen."¹ Man kan förstå, att dylika uttalanden icke passade de kretsar som samtidigt i general Bonapartes segerrika härlar hälsade mänsklighetens befriare och betraktade kosacken Suvorof som reaktionens legodräng. I själva verket stämma de ej heller riktigt väl överens med den gängse bilden av den demokratiska Carl Lenngren, Kellgrens vän. Men tiderna voro hårda, och Lenngren hade sin ställning att tänka på. Mot slutet av detta år, 1799, blev han utnämnd till kommerseråd.

Lenngrens försiktighet gick sålunda ut även över hans frus bidrag i tidningen. De äro efter 26 mars 1798 alldeles ofarliga. Den sista publicerade adelssatiren var den socialt betonade Bathyllusdikten, som trycktes den 27 maj 1796. Det var under reuterholmska tidens sista månader. Måhända vågade man icke fortsätta. Efter den 1 nov., då Gustav IV Adolf själv tillträdde regeringen och

¹ Det var för en sådan »farhåga» Geijer fyra år senare gick miste om informatorplatsen hos Malte Ramel.

småningom gottgjorde Reuterholms övergrepp mot gustavianerna, hade man i den lenngrenska kretsen en tid framåt intet intresse att ställa sig alltför oppositionellt. Familjevänner och vapenbrodern Nils von Rosenstein fick genast ett stort inflytande över sin gamle elev, och det har tydligen genom honom gått en kanal från slottet till Posten. Fru Lenngren hyllar kungen med sin svenska bondeidyll "Den 1 november 1796", särskilt gjord för att tilltala den unge spartanskt uppfostrade monarken, som sökte införa den nya tidens enklare borgerliga vanor i hovlivet. Ännu märkligare är emellertid, att fru Lenngren tydligen blir hans språkrör i en mycket speciell sparsamhetsangelägenhet. Gustav IV Adolf bestämde nämligen att till julen 1796 skulle inga julklappar få förekomma vid hovet, "emedan sådant orsakar kostnad" (Hochschilds Memoarer III, s. 232). Själva julaftonen finna vi i StockholmsPosten egenomligt nog — det kan knappast vara en tillfällighet — fru Lenngrens drift med den nya tidens påfund i form av julklappar, "Moster Agnetas klagan". Den ger som bekant en livlig och rörlig bild av det gamla svenska julfirandet med mat och dryck och lekar i halmen, men den slutar målmedvetet:

Nu man hvarandra Julklapp sänder
I askar utaf trä och papp,
Och mången obetald atrapp,
Presenten dyr och lönen knapp,
Jo, jo, nog vet man hur det händer.
Atrapper fås nu i hvart hus —
Min blir som förr — et skålpund snus.

StockholmsPosten har helt hastigt blivit regeringsorgan, och Gustav IV Adolf har fått en bundsförvant av rang. Tidningen vidhåller sin lojala karaktär för all framtid, men med fru Lenngrens lojalitet är det icke hela tiden riktigt välbeställt. Kungens smekmånad med svenska folket avlöses efter ganska kort tid i början av 1798 av en mycket dyster period, med ekonomisk depression och politisk reaktion. Fru Lenngren börjar åter att vässa sin penna till satirer mot det gamla samhälle, som nu går in i sitt sista de-

cennium, men hennes dikter få ligga otryckta. Det föreligger ju en möjlighet att hon och mannen icke haft alldeles samma åsikter om dagens och Europas stora frågor vid denna tid, då man, för att begagna Rosensteins ord, kände det som om man bodde i Paris. Sannolikt ha väl båda böjt sig för den anryckande reaktionen för att icke riskera för mycket. Fru Lenngren var aldrig "jakobin" eller revolutionsentusiast. Vi erinra oss inledningsorden i "Sansculotten". I december 1798 — i prenumerationstiden — publicerar hon också den måhända äldre fabeln "Katten och Papegojan" med sin rent antijakobinska sensmoral om "lagens heliga band". Men ännu så sent som i december 1797 hade hon opåttat kunnat låta den avisläsande Mars i "Kärleken och dårskapen" förtjust ropa "Bravo, bravo, Bonaparte", en otvetydig applåd åt generalen för den "fanatiska krigshär", som lyckats "tilldela" Italien dess "revolutionering". Det nya året kom med svårigheter av alla slag, politiska missräkningar och växande reaktion och dessutom med en allvarlig ekonomisk kris, deprecierad svensk valuta och ockeraktigt agio på gångbart mynt (jfr sedermera fru Lenngrens svidande satir av fru von Agio i "Det blef ingen julgröt", från julen 1799). Man skymtar en avsmak för politik redan i Bettidikten (från de första månaderna av 1798), som sannolikt ger uttryck åt en rätt djupt känd fastän harmonisk resignation i de ryktbara orden:

Försigtigt äfven undanvik
 Al brydsam forskning i gazetten:
 Vårt hushåll är vår republik,
 Vår politik är toiletten.

Men som vi sett hade fru Lenngren icke alldeles kunnat hålla sig ifrån

at Staters styrselsätt ransaka

trots den hotande "skäggbrådden" på hakan. Hennes livliga ingenium följde tydligen händelserna ute och hemma med verklig spänning. Hon är ständigt aktuell — ibland på ett så förtjusande sätt som i "Kärleken och dårskapen" med dess livliga familjeinteriör,

vilken ger oss en ypperlig föreställning om konversation och vardagsliv i hennes krets. Men hon är dock framför allt och alltid konstnären i vad hon gör. Ingenting visar detta bättre än att eftervärlden så lätt glömt tendensen eller störs så litet av den. Den gamla nåden i "Portraiterna" är visserligen en blodig satir på ståndsfördomarna, men först och främst är hon fullt levande, pittoresk och komisk gammal änkenåd, kvarglömd på en svensk herrgård någonstans långt bortom all ära och redlighet. Med denna konstnärlighet i grundsynen harmonierar också hennes ställning till tidsidéerna. Hon har en öppen blick för det berättigade i sin tids borgerliga opposition mot det gamla, men hon har icke en Hans Järtas målmedvetna handlingslust. Hon agiterar knappast för sina åsikter, men hon, lika väl som hennes diktade figurer, har dem i blodet och hullet. Vi besväras icke av dem, de bli självklara genom hennes stora komiska konst.

Någon gång händer det, att hon tar direkt parti. Den från fru Lenngren otvivelaktig härrörande prosaskissen "Det blef ingen julgröt men ändå en glad julafton", som fanns införd i Stockholms-Posten 15 jan. 1800, saknar ingalunda mycket roliga konstnärliga detaljer, men hedrar mera hennes goda hjärta. Hon har inte heller själv erkänt detta lilla dagsjournalistiska inlägg, som helt nyligen framdragits av indiskreta forskare. Det bär i hög grad ögonblickets drag och är ytterst typiskt för författarinnans impulsiva natur. Kärnan i denna lilla sentimentala julnovell, där alla senare julpublikationers rika farbror, som kommer tillbaka på själva julafton, första gången visar sig, är uppträdet hos den pösigt rika och fräcka fru von Agio, när den stackars änkan kommer och vill ha pengar för sitt broderi:

Fru von Agio betraktade hastigt den broderade Slöjan som skulle utgöra en av de 18 surpriser, ämnade åt äldsta dottern i huset. Kors, hvad ni är långsam! utbrast fru von Agio; Hvad är er arbetslön? säg fort, jag har brottom — 5 Riksd. svarade Clara — 5 Riksdaler! Ni är altför modeste! hvarför icke 50?

Hon får 2 riksdaler, som slitas ifrån henne på hemvägen av en handlande, hos vilken hon står i skuld.

Den omedelbara anledningen till att fru Lenngren skrev denna tendensnovell var de hårda tiderna. Den ekonomiska situationen var förtvivlad. Efter två missväxtår voro brödprisen mycket höga; nöden under vintern var stor i huvudstaden, Dagligt Allehanda hade satt igång en stor insamling till julen, och de första dagarna på nya året kom det till oroligheter även i Stockholm (tidigare och allvarigare i Göteborg och Malmö). Det var den genomslagna ekonomiska situation, som till sist framtvang Norrköpings riksdag. Folket vände sig särskilt mot köpmännen. Man talade om att storma bagarbodarna, och agiotörerna, som nu togo 56 à 59 proc. på de i oerhörda mängder cirkulerande riksgäldssedlarna, voro alldeles särskilt hatade.¹ Fru Lenngren med sitt livliga välgörenhetsintresse gjorde sig till folkets röst. Det är förklaringen till att hennes novell blev ett populärt skillingtryck och gav Envallsson stoff till ett rörande tendensdrama, där man för övrigt kan se en glimt av den lenngrenska realismens betydelse. Men novellen och dess historia ger oss också en liten inblick i författarinnans sätt att se på livet.

“Det blef ingen julgröt“ är borgerligt sentimental, alldeles för mycket söndagsskolemässig och dygderik. Sentimentaliteten har annars föga att göra med fru Lenngrens öppna, ganska manliga sinne. Hon kan självbehärskningens konst och är strängt taget alldeles främmande för den småborgerliga känslfullheten i en richardsonskt instängd liten hemvärld; hennes utpräglad intellektuella läggning och uppfostran räddar henne från att skatta åt de osmakliga överdrifterna hos den specifikt borgerliga känslö- och gråtlitteraturen. Under hennes första decennium i Stockholm finna vi ej den minsta ansats till sentimentalitet i hennes dikt och den blir sällsynt även under 90-talet. Men någon gång tränga dylika känslor fram och det just vid tillfällena, som hedra hennes hjärta. Fru Lenngren var ju enligt alla vittnesbörd mycket välgörande, utan all ostentation. Man märker också, att hon vid vissa tillfällena, särskilt vid jularna, inte kan behärska sitt goda hjärtas rörelse, utan impulsivt griper till pennan för att hjälpa stadens fattiga genom

¹ Jfr C. HALLENDORFF i *Sveriges Riksbank*, Sthlm 1920, Bd 3, s. 207 ff.

en rörande skiss. Första gången vi möta en sådan social sentimentalitet är också i "Den lilla Tiggarflickan", som trycktes i tidningen 19 dec. 1794 och är en tydlig pendang till "Ett ord för den fattiga" vid nästa års jul. Motivet i "Den stackars Nelli satt och grät" (observera det engelska flicknamnet) är av alldeles samma art som i julnovellen från det dystra års- och sekelskiftet 1799—1800: den rikes hårdhet mot den oförskyllda fattigdomen, och fru Lenngren skaffar sig tillfälle att säga sanningen åt hela samhället, som på gatan får passera revy, representerat av typer, vilkas sätt att reagera mot den lilla moderlösas elände vittnar om författarinnans långvariga erfarenhet i ett praktiskt välgörenhetsarbets vanskligheter — fru Lenngrens kunskap om livet förnekar sig aldrig. Där ha vi den andlige mannen, som ber trasungen läsa sin katekes, den rike med sin hårda blick, den känslofulla damen, som gråter på teatern, men snäser det frysande barnet. Inte minst tagen på kornet är den glade världslige sällen, som dock gjorde mer än prästen och

. . . gaf sin slant och gret sin tår
På detta sorgsna ställe.

När det börjar mörkna över gatan och en dunkel lykta redan brinner, kommer till sist en "christmild qvinna", fattig med många barn, och tar hand om den lilla stackarn. Dikten slutar med en fridfull hemidyll i den ringas koja; barnen läsa sin aftonbön och där råder till sist

En sällhet som i gyllne Slott
Än ingen Mächtig nådde.

Detta är den nya, borgerliga tidens känslofulla ideal förverkligat. Lyckan finnes hos "de små". Gör gott, så kan du bli delaktig av samma välsignelse.

Men det är som sagt blott sällan vi märka en så långt gående känslofullhet hos den glada och manligt intellektuella Anna Maria Lenngren, och hon har då också praktiska mål i sikte, det rör hennes eget välgörenhetsarbete. På ännu en annan punkt komma emellertid ibland hennes egna känslor fram i denna litet alltför

veka form. Det är när hon tecknar den unga flickan, ingenuen, som under 90-talet iögonenfallande ofta är föremål för hennes intresse. Finnes männe icke också här en särskilt stark personlig känsla som förklarar mycket. Fru Lenngren fick själv aldrig någon dotter. Äro icke alla dessa flickgestalter, Betti inbegripen, drömgestalter från "många längtans år"? "Till min kära dotter — ifall jag hade någon". Skämtet i den rubriken har säkerligen en djupt melankolisk underton, förklarlig delvis även genom sorgen över fosterdotterns obotliga sjukdom. Det kanske också kan vara tillåtet att bakom dikternas flickgestalter se dennas drag. Hennes ålder passar i varje fall in på huvudgruppen av dessa dikter, som datera från 1796 och däromkring.

Första gången borgerlighetens unga flicka, oskyldig, trohjärtad, glad, men fri från hovens och herderomanernas medvetna, föga oskuldsfulla koketteri, träder in i fru Lenngrens dikt är i "Til Sophie på hennes födelsedag", som trycktes i StockholmsPosten 28 juli 1792, straxt före Kellgrens egen översättning av Baggeseus "Lydia". Måhända hade detta arrangemang av redaktionen någon särskild innebörd; i varje fall ligger det en fingervisning i sammanställningen. Sophie är en ung grace likaväl som Lydia. Båda dessa flickgestalter — Baggeseus-Kellgrens i högre grad — äro trots all sin ungdomliga, luftiga lätthet och fägring även personifikationner av ett filosofiskt begrepp, Shaftesburys och de skotska moral-filosofernas "moral grace", Schillers "Anmuth". "Lydia" har ännu tillräckligt mycket kvar av klassisk och mytologisk stil för att vi ögonblickligen skola inse sammanhanget. Hos fru Lenngren har den unga flickan fått så mycket av en vanlig enkel svensk flickas drag och utstyrsel, att vi måste besinna oss och komma ihåg att den unga kvinnan i århundradets borgerliga familjeroman — som betytt så mycket för fru Lenngren — på samma gång hon är realistiskt skildrad och insatt i sin rätta omgivning, rör sig och svävar fram med gratiens lätthet och omedelbara behag. Vi behöva endast ett ögonblick tänka på Julie, Virginie, Lotte eller Goldsmiths Sophia. Det är nästan samma alltför eteriska, alltför veka, alltför "söta" flickideal, som inom svensk litteratur får sin glanstid

i Fredrika Bremers romaner. Fru Lenngrens Sophie är väl den första i raden, och hon har i sin tur varit mönstret för Franzéns Selma-gestalt, den mest utpräglade typen för denna borgerliga, lätt sentimentala rokoko inom vår poesi. Uppslaget i "Til Sophie":

Gläd dig i din ungdomsvår,
 Unga, ystra flicka, gläd dig!
 I de blomsterkransar kläd dig
 Som man strör i dina spår,

har ju ännu hela friskhetens behag och gratiefilosofien är väl undanskymd och uppvägd av huslig realism och visdom i diktens slut, men i "Contrasten" har fru Lenngren kommit den söta fränzenska stilen mycket nära:

Hilda sväfvar lätt i dansen,
 Glättig i sin vår;
 Menlös sjelf som blomsterkransen
 Flätad i dess hår.

Ungdom ur dess ögon strålar;
 Späd är hennes arm;
 Liljans blyga hvithet prälar
 I en nyfödd barm.

Liten fot, et lif som vidjan;
 Spänstigt, vekt och täckt;
 Gracers gördel omkring midjan,
 Stegen som en flägt.

Romantikens och efter-romantikens, Atterboms och Fredrika Bremers flickgestalter äro icke egentligen skapade av annan materia. Samma Hilda är i "Dygden och visheten" den levande symbolen för de vackra dygderna — the moral grace:

Jag i Hildas änglaskick
 Dygdens gudaursprung kände;
 Evigt den min dyrkan fick.

Men det finnes också ett par dikter, "Häckburen" och "Bouquetten", där det ömma, känslofulla draget kommer fram ännu be-

stämdare och där man nästan har en känsla av ett mycket varmt personligt intresse för de båda flickgestalterna, som kanske egentligen äro blott en. Hon bevakar dem litet på avstånd med en kärleksfull, moderlig blick. Det finns i dem något av samma förtroliga ton som i "Gumman" — ett av de vackraste exemplen på vad Shaftesbury kallar "inward form", ett förandligt uttryck, en människovarelses själ i fullt levande, harmonisk kroppslig gestalt:

Se i hennes milda anletsdrag
 Goda tycket hjertats målning göra,
 Fina vettet skrynkan ge behag,
 Ädla känslans uttryck ännu röra.

Denna så vackert åldrade "grace" var ju fru Lenngrens egen farmor, "älskad, ärad, Kronan ibland Slägten". I "Häckburen" är det Nanna som sköter om sitt lilla fågelpar och ser med ett oskuldsfullt intresse på de smås kärleksbestyr. Hon vet inte varför hennes kinder brinna, men

Nanna pysslar om de små,
 Hackar ägget med persilja.

Nella i "Bouquetten" är kanske ännu mer rörande, och här predikar fru Lenngren på ett förtjusande idylliskt sätt den största kristliga dygden, att ge i tysthet åt den ensamme, fattige ("Källan"). Hennes lilla herrgårdsflicka plockar trädgårdens vackraste blommor åt sin gamla barnjungfru, som bor "from och enslig på en vind" och förnöter sin ålders dag "med sin psalmbok och sit garn". Sedan hon gjort sin lilla kärlekstjänst, springer hon glad och yster därifrån, men

Änglarne i hennes spår
 Gladdes öfver deras syster.

Nella är litet för änglalik för att gå direkt till vårt hjärta.

När fru Lenngren tar sig motiv ur barnens liv — det är icke så ofta — ger hon betydligt mindre känslofulla bilder än när hon sysslar med unga människor. Hon har ju i "Biographie" givit den

klassiska målningen av barnkammarvärldens dagliga liv, koncentrerad i frasen:

Min barndom sedermera gick
Förbi i vanligt fuktigt skick.

Men även i de ryktbara barndomsidyllerna tecknar hon barnen själva alldeles friskt och naturligt, med den rätta tonen av vildmarksliv à la indianer och vita mitt uppe i äldre folks välordnade samhälle, även om hon själv känner ett "sorgligt ljuft" styng i hjärtat, när tanken återgår till denna evigt flydda vår. Barnidyllen är årtiondets specifika metamorfos av den gamla paradisdrommen. Lamm har (Upplysningstidens romantik II, s. 466 ff.) behandlat detta, och jag kan tillfullo instämma med honom. "Pojkarne" och "De små på landet" visa slående enkelt hur fru Lenngrens realism tränger in i rousseauismens idyllvärld. Möjligheten att skapa en fullt naturlig, verklighetstrogen idyll, fri från genrens nedärvda fadda konventionalism accepteras begärligt. Man får i realismen ett skydd för sin kärlek till den gamla drömmen. Hela denna diktarts psykologi finnes för övrigt mycket klart framlagd i en liten uppsats om idyllen i Silfverstolpes Litteraturtidning 1795 (Bd I, s. 353). Den avtrycktes in extenso i StockholmsPosten och förtjänar att läsas:

Den egentliga Idyllen är et af de Skaldeslag, hvori til och med verklike Poëter sällan lyckas, och som, oaktadt den grad af fullkomlighet, hvartil en och annan af dem förmått bringa det, dock minst af alla kunnat göra anspråk på et allmänt bifall. För att njuta de mäst fullkomnade målningar ur en arcadisk verld, fordras en viss sinnesförfattning, en viss stämning, hvilken hos en bildad menniska sällan infinner sig. Man må här ej skjuta skulden på vår tiltagande aflägsenhet ifrån Naturens Enfald; själar af en högre odling hafva återvändt til den. Snarare ligger orsaken dertil i sjelfva detta skaldeslags beskaffenhet, sådant som det hittils vanligen visat sig. För det första är det ganska svårt, at föreställa sig verkligheten af en verld, hvori de handlande personerne i Idyllen upträda, och hvori de kännsor utveckla sig, som de röja. Verkligheten af en sådan verld kan aldeles icke så förstås, at de yttre förhållanden, sådana t. e. som den älskvärdaste af alla Idyllskrifvare, Gessner, upgifver dem, någon gång i sjelfva verket måst finnas; men en poëtisk verklighet i dem äger man at fordra:

emellan den grad af odling, hvori Herdarne äro, och deras läge måste vara en öfverensstämmelse. De menniskor, hvilka här föreställas oss, leva i et visst herdestånd, som lemnar dem i okunnighet om alla de förhållanden, som upkomma genom den borgerliga sammanlefnaden; men deras känslor äro det oaktadt ganska mycket utvecklade och förfinade. Man må föreställa sig den natur, hvaraf de äro omgifne, aldrig så romantisk skön, den himmel, hvarunder de andas, aldrig så klar, så kan man dock ej deraf visa möjligheten af deras odling. Af denna obestämdhet, af denna stridighet emellan deras förmögenheter och deras förhållanden, upkommer ännu en annan vigtig svårighet. Vid målningen af menniskor, hvilka känna med så mycken finhet och ömhet, vill man gerna komma til rätta med deras individualitet; men då Idylldiktaren ej äger något bestämdt begrep om deras verld, så blifver det honom nästan omöjligt, at bringa sig utom kretsen af de allmänna känslorna, som ej äga något visst föremål. I Gessners ömaste herdedikter finne vi väl en flicka med mycken oskuld, en yngling med mycken kärlek; men huru hennes oskuld, huru hans kärlek skilljer sig ifrån de öfriga herdarnas oskuld och kärlek, derom sakne vi all underrättelse. Han tyckes sjelf hafva märkt detta, då han alltid lånar af naturen den individualitet han ej kunde finna hos sina personer. De olika trakter, hvori han förlägger sina scener, blifva af honom individualiserade, och det är af landskaps poësin, som hans Idyller hämta sina förnämsta behag. Dessa svårigheter skulle man lyckas at öfvervinna, om man i stället för den vanliga oskulds verlden för Idyllen valde en annan, hvori visserligen hvarje ömt kännande människa åtminstone någon gång i sin lifstid befunnit sig, och hvilken hon sedan alltid med en viss saknad så gerna erinrar sig; och om man ur den lifigare åldern, våra känslors vår, sökte ämnen för den pastorala Sånggudinnan och omkransade den med blommor, hvilka man derifrån hämtar. Hvilken verld full af de ljufvaste phantasiens skapelser! hvilka anledningar för den djupt forskande människokännaren til de interessantaste characterer och belägenheter. Den som sjelf ännu är villad af känslornas värma och fullhet i denna vår, borde just icke försöka några sådana Idyller; han låte denna fullhet framströmma i lyriska dikter. Men den som ännu blott i åtankan njuter dessa dagar, den som redan märker sig hafva öfvergått ifrån inbildningsverlden til den verkliga, den kunde beskrifva för oss handlingar ur denna det mensklige livets mäst känslofulla period, hvilka förenade alla de vanliga herdedikternas retelser med det höga interesse, som den Dramatiska Skaldekonsten medför. I dem skulle vi också finna menniskor, som skulle komma oss at glömma alla borgerliga förhållanden, emedan de icke känna eller icke vårda dem, som lefde i sina egna känslor och bilder, och som dock derunder kände någon annan verksamhet, än den at valla sina hjordar och fläta kransar; vi skulle finna menniskor, som up-

kallade alla sina förmögenheter och yttrade den högsta grad af menckliga krafter, under sit bemödande, at bringa tingen i öfverensstämmelse med deras sätt at se. Våra ungdomskänslor äro efter vårt läge och våra egenheter så skillda, at de derigenom redan tillåta individualitet i målningar af dem; men hvilken blandning af characterer skulle ej denna epok af vår lefnad erbjuda, då känslorna småningom bilda sig til maximer! Vid ingen annan ålder är characterernas och sinnelagens individualitet så synbar; i samma mån åter som de bildat sina maximer til et system, antaga dessa en allmän prägel af förnuft, och vid denna tid vidtager den gräns vi utsatt för Idyllens gebit.

Uppsatsens författare (den angives vara hämtad ur en tysk journal) ger lugnt resonerande programmet för en idyllisktning, mot vilken ingen av de sarkastiska invändningar skulle kunna riktas, som fru Lenngren så bitande kvickt formulerat, när hon tillät sig att driva med de bråkande herdakvädena. Hon har själv öfvergått från inbillningens värld till verkligheten, och hon har i hög grad förmågan att ge "individualitet" åt sina barnbilder.

Trots den sällsynt lyckade verklighetsteckningen — tänk blott på en rad som "frisk aptit och nötta klackar" — skimrar likväl filosofien igenom även i dessa barndikter. Lamm har påpekat, att "Pojkarne" har en avlägsen likhet med Gyllenborgs "Ungdomens försvar". Det förefaller mig, som om denna dikt, vilken i omarbetat skick ingick i Creutz' och Gyllenborgs "Vitterhetsarbeten" 1795 och då särskilt uppmärksammades i StockholmsPosten, spelat en ganska stor roll för fru Lenngrens barndikter, kanske mest för "De små på landet". Jag skulle vilja säga, att denna är det lyriska extraktet ur Gyllenborgs stora retoriska dikt, som emellertid även i sina alexandriner rymmer mycket av känslofullhet, nästan sentimentalitet. Vissa partier i diktens början påminna oss i stämningen om fru Lenngrens "Rosen utan törnen" och "Häckburen". Gyllenborg, som ser på sin egen och Creutz' ungdomstid, är just "en känslig vis", som skådar "lifvets korta paradiset", och han har en avundsvårt lycksalig tro på "naturens milda magt" att ställa allt till rätta. Han är ännu mycket yngre än fru Lenngren, som hör till en senfödd och i mångt och mycket desillusionerad generation; och han utbrister trosvisst:

Vi unga, vi, min Vän! om nöjet böra tala:
 Vår oskuld vare pris! hon ger oss rätt dertil.
 Förgäfves lastens träl vår glädje härma vill.
 Med helsans guda kraft, för oss at andan draga
 Et nöje redan är — hvad kan oss det betaga?

Fru Lenngren, själv "med fyrti år på nacken", ser hur hennes gamla ungdomsvänner streta i den branta backen till Lyckans Tempel och pressar ihop alla de rousseauanska discours-deklamationerna om den falska kulturens synder i de enkla orden om slutresultatet för dem som glömt barndomstidens "menlösa", naturliga lag:

Kallt hjerta under stjernan,
 Gul hy och granna band.

Vad som närmast i "Pojkarne" erinrar om "Ungdomens försvar" är skildringen av de glada lekarna i barndomens fria republik, där bondpojkar och baroner voro lika och den

Som gaf den längsta lyran
 Var den förnämsta karln.

Tvivalsutan har fru Lenngren gjort svenska pojkar av Gyllenborgs spartanska, och det kan möjligen betyda något, att Stockholms-Postens recension just innehöll i avtryck en lång passage ur skildringen av den antika idealrepubliken i "Ungdomens försvar":

De fria Sparters stad af annan ungdom blänkte,
 Der inga vanors tvång de första nöjen kränkte.
 Utmed en Konungs son gick borgarns lika stor,
 Et land var deras far, en frihet bådads mor.
 Den skilnad okänd var af födsel, namn och titlar,
 Som sårar fria bröst och dårens högmod kittlar.
 En yngling hos en ung sin like fann igen,
 En trogen fosterbror, en öm och älskad vän.

— — — — —
 Den troddes mest om vett som kortast kunde svara.
 Man der naturens son, ej konstens docka såg,
 Ej någon inbilsk hög, men ock ej någon låg.

Den tidens ålderdom en yngling ej berömde,
 Som i sin bästa tid all tidens förmon glömde:
 En ynglings hufvudbry var ansedt med förakt,
 Som vågat lägga band der ej naturen lagt.
 Af dagens fakla lyst i ädla hjelte-lekar
 Han skymdes ej af gräl som kropp och sinne vekar.
 En ungdom växte op, som gladlynt, rask och djerf
 Ej smilig upsyn tog, ej trälars låga värf.

Fru Lenngren säger ut med den "hastighet, ledighet och enkelhet i uttrycken, egentlighet i val af ord", som hennes vän Rosenstein beundrade hos henne, just det som Gyllenborg icke kunde få fram. Hans lacedemoner äro för stela i sina klassiska ben för att kunna skala omkring i berg och backar så som fru Lenngrens svenska pojkar, och det är detta, som den förnåme gamle skalden på sitt sätt bekänner i sin hyllningssång till "vår sånggudinna":

Fåfångt skalden i sin yra
 svingar sig i gudars sal:
 harmsen fäller han sin lyra
 vid ett eko från din dal.¹

Vad som skiljer de båda representanterna för två generationer är den poetiska konsten och tekniken. Men de förenas i sin övertygelse om att människan måste så länge som möjligt söka bevara sin ursprungliga barndomsoskuld och följa "naturens milda magt", som i samhället nästan alltid blir "misskänd och förtydd". Båda äro rousseauaner, och det egendomliga inträffar, att om man går till Rousseau själv, den gemensamma ursprungskällan för deras stämningar av denna art, så finner man, att fru Lenngren i stilen kommer Rousseau mycket närmare än Gyllenborg. Det finns i hans ryktbara brev till D'Alembert om teatern i Genève ett parti, som är

¹ Vill man se en klassisk epigons imitation av Gyllenborgs barnskildring, kan man taga Wallins i *Första Uppfostringen* (Saml. Vitterhetsarb., St. 1863, I, s. 22 f.), där det bland annat sjunges om de smås »språng kring blommornas emalj!» Förhållandet mellan Wallin och fru Lenngren erbjuder f. ö. mycket av intresse. Jfr LIEDEGREN, *Kyrkohist. årsskr.*, 1910, s. 79.

överraskande likt "Pojkarne" i både stil och motiv och ger en bild av barn-liv, som är mycket mer lenngrenskt "sann och mänsklig" än Gyllenborgs, för att ännu än gång begagna hans egna ord om henne i hyllningsdikten. Rousseau börjar med en teckning av "kultur"-barnen, som uppfostras till allsköns färdigheter, men sluta med att blott bli impertinenta i sin vishet, som försiktigt skyddas för sol, vind, regn och damm, men blott bli veklingar. "On était plus grossier de mon temps", fortsätter han och gör en målning av sin egen ungdom i det då spartanska Genève. "Les enfans, rustiquement élevés, n'avaient point de teint à conserver, et ne craignaient point les injures de l'air, auxquelles ils s'étaient aguerris de bonne heure. Les pères les menaient avec eux à la chasse, en campagne, à tous leurs exercices, dans toutes les sociétés. Timides et modestes devant les gens âgés, ils étaient hardis, fiers, querelleurs entre eux; ils n'avaient point de frisure à conserver; ils se défiaient à la lutte, à la course, aux coups, ils se battaient à bon escient, se blessaient quelquefois, et puis s'embrassaient en pleurant. Ils revenaient au logis suant, essoufflés, déchirés: c'étaient de vrais polissons, mais ces polissons ont fait des hommes..." (ed. Musset-Pathay, vol. II, s. 157).

Jämförelsen med "Pojkarne" ger sig själv. Kontrasten mellan den stjärnbehängda, gulbleka världsmannen och barnen med hälsan i blodet och löjet på munnen är äkta Rousseau. "Pojkarne", den glada visan (till en melodi av Gluck) med sin dansande rytm är, så pedantiskt och tråkigt det än kan låta, också ett stycke programdikt — det är över huvud taget sällan fru Lenngren skriver något utan "mening". Även i detta är hon borgerlig. Hon är sällan eller aldrig en fri poet, som sjunger sin melodi utan avsikter. "Pojkarne" är borgerligt oppositionell mot ståndssamhällets ofrihet och sätt att värdera människor efter rangrullan. Hon kommer fram med sina demokratiska idéer, men här i idyllen, i motsats mot i satirerna, positivt. Satirerna äro konstnärligt lika goda, men rent mänskligt står en idyll som "Pojkarne" mycket högre genom sin lyckliga älskvärdhet, genom sättet att fånga naturen och livet i hela dess behag och soliga, unga friskhet. Under dessa år når fru

Lenngren mästerskapet och det samtidigt i både idyll och satir, om man skall begagna dessa kategorier för hennes kärnsanna bilder av svenskt liv, ibland färgade av det spjuveraktiga, ibland av det hjärtegodta i hennes alltid harmoniska temperament. Den föregående undersökningen synes mig ha ådagalagt hur typiskt borgerlig i 1700-talets mening hela hennes poetiskt-sociala gärning var. "Idyllerna" visa oss vid en närmare granskning vilken betydelse den rousseauanska samhällsfilosofien och människouppfattningen har för hela hennes livssyn. Rousseau är ju också borgardömetts filosof och diktare framför alla andra. Innan jag går vidare för att söka visa hur denna rousseauism kommer igen i den mest förädlade form i hennes bästa svenska bilder och mest personliga dikter, skall jag söka belysa ännu en av idyllerna, som med sitt otvetydigt praktiska syfte i varje fall för samtiden måste ha framstått såsom en programdikt, trots den poetiskt novellistiska utformningen av motivet.

Jag tänker på hennes med "Pojkarne" nära samtida idyll "Den 1 november 1796", skriven den första veckan då man åter kunde draga andan efter den reuterholmska regimens fall. Vi ha redan kunnat konstatera, hur fru Lenngren, tydligen i samförstånd med sin vän Rosenstein, söker stöda den unge kungen i hans strävan att driva en försonlig politik, och hon har ju lyckats utomordentligt att ge ett intryck av att hon har hela folket, det trogna, simpla folket bakom sig i sin hyllning av den unge monarken, som själv nu ville förverkliga sina idéer om enkel ärlighet i liv och politik. Gustav IV Adolfs Karl XII:s-dyrkan måste ha funnit ett gensvar i fru Lenngrens dikt, om han hade något sinne för poesi. Hennes bonde-koja, där kring spisen sitta

Gubben grånad, from och vis,
Gumman god som gamla dygden

har så mycket som påminner om den klassiska uppfattningen av Kung Karls tid, Franzéns och Tegnér's. Fru Lenngren skapar naturligtvis en äkta svensk huslig idyll med hela bondgårdens dag-

liga liv, men där finnas också elementen till en halvt karolinsk romantik, Gamla Lustig, "Husets vän, Soldat af roten", som

Finska Fejden minde på,

och framför allt "husbondfar" själv, som plötsligt reser sig, knackar pipan mot spisen, går till den stora bibeln och tar fram almanackan. Han har kommit ihåg, att det är kungens födelsedag:

Låt oss be til Gud för Kungen;

Det hans dyra högtid är!

— — — — —

Kungars Kung, som allt förmår

Gif hans ungdom mod och lycka,

ropar han, och sedan komma alla hushållets medlemmar med sina välgångsönskningar, individuella och karakteriserande. Gumman önskar, att han skall skydda lag och rätt för de ringa. Lustig har i Stockholm sett sin kung i spetsen "för de flinka blåa gossar":

Han är rask som han är ung,

Karl XII upp i dagen tydligen. "Doter Karin" önskar honom "en kärlig kunglig Brud" — efter den uppslagna förlovningen och sommarens misslyckade expedition till Petersburg. Allas röst förenas till sist, vackert och fromt som i kyrkan, i en välgångsönskan för "Gustaph Adolph, Sveriges tröst", och så kommer fru Lenngren med sin sens-moral: Låt de stora fira kungen med kanoner, stoj och dån, men

Då Palatset uplyst står,

Glindrande i lustbarheten

Blott en suck från kojan går;

Högre dock än fröjd-raketen

Detta tysta offer når.

Samma vackra religiöst-demokratiska känsla för de små således som i "Slottet och Kojan" och framförd med en så hjärtefrom älskvärdhet, att man känner sig skamsen över att vilja söka någon

undermening. Men jag tror icke, att jag säger för mycket, om jag vågar påstå, att fru Lenngren dock, när hon gjorde denna lilla lantliga och äkta idyll, också hade en lättförklarlig avsikt att "lägga an" en smula på den unge monarken och uppmuntra hans folkliga tendenser. Hans kärlek till enkla seder voro väl kända, och fru Lenngren har säkerligen, när hon gör sin hyllning så utsökt enkel och spontan, velat tala ur hjärtat på den som själv vid aderton år sökte få bukt på lyx och överflöd, som några veckor senare förbjöd dyrbara julklappar i sitt hov och snart i sin spartanism klädde sig själv i Karl XII:s-dräkten. Gustav IV Adolf var också säkerligen glad att på detta vis bli hyllad av sina enkla undersåtar. Under reuterholmska tiden hade man på högsta ort framhållit landsbygden som mönstret för stadsborna, som skulle reformeras med överflödsförordningar och förbud. 1794 års överflödsförordning har en mycket välskriven ingress, som i själva verket är den bästa kommentar till fru Lenngrens dikt och dess syften. Jag kan icke neka mig nöjet att här återgiva detta för vår praktiska svenska rousseauism typiska dokument:

Öfvertygade at det onda, hwaröfwer Wi klage, icke har sin grund i Nationens werkelige lynne, utan i en flygtig förwillelse, den tid och omständigheter förorsakat, kunne Wi ej lemna rum för den tankan, at det Folk, som, altid wärdigt des Göthiska ursprung, funnits i farans stund willigt at uppoffra lif och blod för Fäderneslandet, skulle draga i betänkande, at, för des bestånd, upoffra några fåfångans och weklighetens inbillade behof. Wi böre ej föreställa Oss, at detta Folk, så widtfrägdadt för des ädla och manliga alfwarsamhet, skulle framhärdeligen wilja låta sig öfwerwäldigas af utländska Moder, och af dem föras från de rena och oförfalskade Seder, som stadgat Wåre Förfäders ära och lycksalighet. Wi styrkas så mycket mera uti denna öfvertygelse genom de hedrande wedermälen af Nationens urgamla böjelse til tarfweligit, sparsamt och ärbart lefnadssätt, som Wi, med Nådigste wälbehag, igenkändt uti de fleste ifrån Landsorterne redan inkomne Sokne-Föreningar, och förwänte at den nyttiga täflan, detta Wår trogne Allmoges berömlige efterdöme lærer werka, at upmuntra samtelige Rikets Inbyggare til at otwungit främja den allmänna wälfärden . . . icke må stadna blott hos den Menige Allmogen etc.

Det officiella dokumentets "trogne Allmoge" uppträder i fru Lenngrens dikt och hyllar sin unge landsfader.

"Den glada festen" (1796) och "Grefvinnans besök" (1800) äro fru Lenngrens bästa svenska idyller, där realismen och idyllen ingått den mest fullständigt harmoniska förening, där tendensen är nästan omärklig och hon skapat en odödlig objektiv konst. I båda har hon tagit den typiska svenska prästgården till scen. Hon tycks ha med förtjusning kastat sig över detta poetiska fynd. Fragmentet "Älskarens besök" är lokaliserat till samma miljö och ger på flera sätt en stark förkänsla av "Hanna". Man frågar sig varifrån fru Lenngren fått denna kärlek för prästgårdar. Hennes skämt med pastor Fadd, Trälund och andra prästtyper smakar mer av den kelligrenska kretsens respektlösa drift med andans män, och någon särskild sympati för statskyrkan får man väl ej förutsätta hos den förföljde herrnhutiske kättaren Malmstedts dotter. Ingenstädes ha vi några uppgifter om att hon gästade svenska prästtjäll. Däremot hade ju Kellgren under sina senare år njutit en idyllisk sommarvila hos sin broder i Skatelöf. Visserligen stördes han någon gång av "talföra prostar med bukar af resonans", men malörer av den arten synas endast ha kommit honom att se dess mer humoristiskt på denna ursvenska värld. Hans skildringar i brev ge oss just samma note därav som fru Lenngrens dikter. Tag t. ex. bilden av brodern Jonas: "Kyrkoherden är en liten fet och rund bondprest, röker sin pipa, dricker sitt öl, räknar öfver sina inkomster, läser någon gång sin Benzeliuss, predikar och messar, som det sägs, ganska väl och fördömer i afgrunden alla kättare och tänkare, exegeter, filantroper och Sensus Communis". Hans hustru, som enligt traditionen var "rundlig i sin gästfrihet", skildras som "en liten vettig, beskedlig och småtäck människa . . ." ¹ Hon erinrar oss om "Gamla Prestmor" i "Den glada festen" som

Vandrade i nattyg, nätt och struken
Ifrån köket ömsom och i saln.

¹ SCHÜCK, *Kellgrens brev till Clewberg*, Helsingfors 1894, s. 100, samt LJUNGGREN, *Sv. Vitt. Häfder*, I: 403 f.

Och herr Pastorn i "Besöket", som de förnäma gästerna betrakta med förstulna små inbördes leenden,

Med knifven i steken och svetten i pannan,

lär nog kunna vara gjord med brodern Jonas som modell. Det har säkerligen sagts en och annan rolighet även kring det lenngrenska tebordet, när den gamle fribrytaren återvände efter sina ovana utflykter till så menlösa och lantliga orter. Lenngren fick för övrigt i augusti 1789 "en omständelig beskrifning" av första Skatelöfresan.

Incitamentet till att behandla denna svenska verklighet har nog emellertid varit av litterär art. Warburg⁷ har med all rätt hänvisat på Voss' "Der siebzehnte Geburtstag", som försvenskats icke blott till språket av Franzén. Hans översättning trycktes först i Åbo Tidning och sedan i StockholmsPosten 1 nov. 1794. Fru Lenngren har tagit ett bestämt intryck av denna översättning. Motivet har hon fått härifrån, och med klassikerns vanliga likgiltighet för originalitet ifråga om uppfinningen har hon arbetet ut det efter sitt eget temperament. Det utpräglat småborgerliga i Voss' dikt, kaffeoset så att säga, har redan i Franzéns omarbetning rätt mycket försvunnit. Det älskvärdt naiva, solitt hederliga finnes kvar och igenkännes även delvis i fru Lenngrens dikt, men nyanserna äro ganska skilda. För det första komma vi hos Voss in i en klockargård, ett trappsteg längre ned socialt sett. Med detta sammanhänger väl, att fru Lenngrens skildring gör ett så mycket mer överlägset intryck. Hon rörde sig ju också här i skildringen av festförberedelserna på sin egen mark. Säkerheten i tonen beror nog på sakkunskapen, som måste vara så mycket större hos henne än hos Voss och Franzén. Hennes egen berömda förmåga att sköta ett hus och hålla reda på alla pigorna, som svänga sig i helgdagskjortlar, sätter liv och fart i taflan; hennes eget "kokvett" har satt smak på anrättningen, och det är assessorskan själv, som

Frögdar sig at tårtan velat lyckas,
Blir så nöjd när någon vil ha mer.

Denna säkerhet, dessa förträffliga husliga chefsegenskaper tränga också ut den sista resten av idyllmakeri ur dikten. Voss' dikt har ett drag av fridfull ljuvlighet över sig; han slutar, när klockarfar vaknar upp från sin lilla gammalmanslur och den glada festen skall börja. Hans harmoniska födelsedagsdikt är en idyll. Fru Lenngren har passerat igenom idyllen och kommit ut i verkligheten, fastän hon bibehållit tillräckligt av idyllvärldens stämning för att idealisera sin verklighet.

Men det finns en litterär behandling av prästgårdslivet, som hittills blivit förbisedd i detta sammanhang. Jag syftar på Goldsmiths "The Vicar of Wakefield", den första och ryktbaraste prästgårdsromanen, om vars konstnärliga kraft och popularitet Goethes intensiva intresse för den bäst vittnar. Han har ju avsiktligt skildrat sin Sesenheim-idyll med goldsmithska färger, och "The Vicars" betydelse för både "Werther" och "Herrmann und Dorothea" ligger ju i öppen dag. Även fru Lenngrens båda realistiska prästgårdsidyller bära märken av den engelska romanen. Hos Goldsmith fann hon just denna överlägsna humor i betraktelsesättet, som harmonierade så väl med hennes eget lynne. Engelsmannen har samma förtjusning som hon för den lilla prästgårdsvärlden, men han skämtar alltid friskt med den, blir aldrig duperad eller gråt-mild. "The Vicar of Wakefield" blev mycket populär i Sverige och hade, när "Den glada festen" trycktes, nått sin tredje upplaga i svensk översättning. Under 1795 (då dikten väl tillkom) spelades också i Stockholm fr. o. m. 8 jan. som en ständigt återkommande repertoarpjes en dramatisering av romanen. En utförd jämförelse mellan dikterna och romanen kan här icke göras. Jag skall blott med citat visa, hur stora överensstämmelserna i både ton och motiv äro. Början av romanen lyder i Westés ganska goda översättning, som ger oss innehållet på fru Lenngrens tids svenska:

Jag har altid varit af den tankan, at en hederlig man, som gifter sig och upföder en talrik familie, gagnar mer, än den som lefwer ogift och blott talar om folkökning. Bewekt af detta skäl, hade jag knapt varit et år prestwidg, när jag började at med alfwar tänka på giftermål, och walde mig en hustru, äfwen som hon sin brudstubb, ej för et prunkande utseende,

utan för egenskaper som klädde henne väl. At säga sanningen, war hon en flink hustru, hade et godt sinnelag och en upfostran som få fruntimmer på landet kunde skryta af. Hon läste utan mycket stafwande hwilken Ängelsk bok hon wille; men uti syltning och matlagning öfwer gick henne ingen. Hon skröt ock af at för öfrigt wara en förträffelig hushållerska, ehuru jag aldrig kunnat finna at vi genom hennes bemödande blifwit rikare Wi hade et wackert hus, beläget på en behagelig ort och omgifwit af godt granskap. Wår tid deltes emellan moraliska tidsfördrif och Landt-nöjen: wi gjorde wisiter hos våra rika grannar, och understödde de fattiga. Wi hade inga hwälfningar att befara, lifwet kostade oss ingen möda, wi hade inga äfwentyr utan wid spiselden, och flyttade ej längre än ifrån förmaket til sängkammaren. Som wi bodde nära wid Landsvägen, hade wi ofta besök af främmande, som smakade på vårt krusbärswin, hwilket wunnit almänt loford och jag kan med all historisk sanfärdighet försäkra, at jag aldrig känt någon som klandrat det Uti denna lyckliga ställning tilbragte wi flera år. Små motgångar sände oss Försynen väl då och då, at öka wärdet af wår lycka: min trädgård blef ofta plundrad af Skolpojkar, och min hustrus ostkakor af kattor och barn! Sockenherren somnade ibland wid de mäst rörande ställen i mina predikningar, och hans Fru betalte min hustrus höfgheter med stympade complimenter

Sammanställningen är givande även ur den synpunkten, att man åtminstone en gång kan säkert konstatera fru Lenngrens förhållande till den realistiska engelska familjeromanen. Hela hennes stilriktning utgår givetvis från veckoskrifternas och familjeromansens litterära värld, men jämförelserna äro svåra att utföra oundersägligen. En romanart av exempelvis miss Burneys erinrar i sitt lätta handlag och sina motiv i högsta grad om vissa sidor av fru Lenngrens konst. Den engelska romanen var också under denna tid mycket flitigt läst här hemma. Böök har (Samlaren 1910) framhållit ett engelskt drag i fru Lenngrens realistiska stil, och han har också beträffande hennes av honom supponerade prosabidrag i StockholmsPosten på 1780-talet gjort sammanställningar med Dalin, Swifts och Addisons lärjunge och grundläggaren av vår moderna realistiska prosa, sammanställningar som — oavsett den ståndpunkt man kan intaga till den rätt lockande hypotesen om prosabidragen — alltid ha betydelse för hennes produktion i övrigt.

Hos Goldsmith fann hon den lantliga prästgårdsidyllen behandlad med verklig "humorous tenderness", som Phelps träffande karakteristik lyder, men utan falsk sentimentalitet. Hans kvickhet räddade honom och hans naiva värld från att beles af förnuftsmänniskorna, och han hör till de diktare, som lyckas bäst att rädda det livsdugliga i vad vi kalla rousseauismen, för vilken han själv dock kände avoga känslor. Man får ett begrepp om vilken lycklig och om fru Lenngrens påminnande mellanställning han kom att intaga, när man ser, att Stenhammar i sitt inträdestal räknar upp honom i raden: Voltaire, Goldsmith, Wieland, Kellgren och att Franzén samtidigt har "The Vicar" till sin förtrognaste älsklingsbok i sina sentimentalaste ögonblick, ja, rent av rör sig som barn i huset hos Dr Primrose (Castrén, Franzén, s. 80).

Beroendet av Goldsmith förminskar dock i ingen mån det rent svenska i fru Lenngrens prästgårdsdikter. I det fallet är hon över allt beröm och behöver inga utläggningar. Sammanställningen med Bellman här ovan synes mig tillräckligt styrka svenskheten i tonen. Kulmen kanske nås i "Den glada festens" näst sista strof, som ger en svensk sommarstämning av egen och typisk art:

Uppå gåln från löfsaln folket hurrar,
Ingen glöms af Matmor vid kalas;
Ölet strömmar, nyckelharpan surrar,
Pålskan går vid oafbruten bas.

Strindberg och Zorn ha icke lagt till mycket nytt utöver detta.

I dessa sina bästa idyller har fru Lenngren med en allting besegrande, fullt svensk konst harmoniskt förenat känslorikedomen och verklighetssinnet hos den borgerliga tidsålder hon tillhörde. Hon tar ut det äkta och livsdugliga i rousseauismen och kläder det i en klassiskt klar och fast realistisk form. — Det återstår mig att söka uppvisa hur djupt personligt hon fattat sin tids känslor och tankar.

Vid början av år 1797 uppträda ett par mycket allvarliga dikter i StockholmsPosten, den 3 jan. "Hymn" och den 28 "Kyrko-

gården“. Den 16 september möter oss “En blick på Grafven“. Warburg har framkastat tanken, att dessa dikter, som äro så isolerade i fru Lenngrens produktion, tillkommit under intryck av en personlig sorg. Genom ett brev av den 16 oktober 1797 från henne till brorsdottern Lisa Maja Malmstedt få vi för en gångs skull en liten upplysning om hennes privatliv. Hon är djupt upprörd över de olyckliga förhållandena i fädernehemmet. “Min lilla Jeannas fortfarande sjukdom bedröfvar mig alltid“, skriver hon också (Vitterhets-samf. uppl. II, 462). Jeanna var den äldre brorsdottern, som fru Lenngren tagit till sig för att uppfostra som eget barn. Hon hade vid denna tid blivit obotligt sinnessjuk, som vi veta genom Franzén, vilken tillägger: “Minnet af den olyckliga stod sedan alltid som en mörk skugga i Fru Lenngrens glada åsigt af lifvet“ (Sv. Akad. Handl. fr. 1796, d. VIII, s. 352). Hur starkt detta intryck varit, ha vi inga möjligheter att se. I varje fall har hennes sorg blivit djupare och personligare i “En blick på Grafven“ än i “Kyrkogården“. I den senare, som har kända litterära motsvarigheter — Silverstolpe översatte samtidigt Grays “Elegy“ — går hon lugn över de dödas vilorum:

Utan bäfvan, utan smärta
Ser jag dödens strödda spår.

Men i den förra dikten är det tanken på dödens smärta, som pinar henne, och hon talar som om hon bar på en gammal sorg:

Snart döden skal det öga sluta
Som länge sorgens tårar göt.

Vi få likväl icke förglömma, att en vecka senare Stockholms-Posten införde hennes glatt hänfulla “Den elaka drömmen“ och inom kort två sådana komiska studier som den geniala “Toaletten“ och “Mirza“. Trots vanskligheten att nalkas ett sådant problem, skulle jag vilja framkasta den möjligheten att fru Lenngren egentligen vid denna ålder var relativt litet mottaglig för dessa smärtsamma intryck. Hon hade redan lidit många förluster, och jag kan icke fria mig från intrycket, att det trots all hjärtevärmens också fanns på något

ställe i hennes personlighet ett drag av kyla. Det nyss citerade brevet till brorsdottern kvarlämnar, trots att man tager med i beräkning hennes indignation, en sådan känsla. Hon "drar till" ganska eftertryckligt: "För öfrigt tillstår jag at jag så högst ogärna går in i discours med min far om hans hemordningar och smältan af kärngar och ungar at jag nestan aldrig frågar der om. Ty jag kommer i kallsvett bara vid åtankan af alt det onda som min salig mor och Syster båda lidit af sådant elende". Detta mycket mänskliga dokument, som på ett för tiden högst ovanligt sätt ger oss en ypperlig föreställning om brevskriverskans vardagsspråk, skvallrar knappast om någon utpräglat känslig natur. Några månader senare avled fadern genom en hemsk olyckshändelse. Han gick en mörk kväll ner sig vid en kaj i Stockholm. Mindre än fjorton dagar senare, innan man ännu visste någonting säkert om faderns död, trycktes i StockholmsPosten dotterns "Testamentet", ett obesvärat skämt med en döende faders sätt att fördela sina ägodelar. Det överensstämmer knappast med våra begrepp om pietet. Utan att tillmäta dessa omständigheter någon större vikt — de kunna ju ha sin särskilda förklaring — vill jag endast betona, att fördjupningen och allvaret hos fru Lenngren visa sig redan långt före dessa års sorger och ha sin grund i en personlighetsutveckling av genomgripande art. Den idealism, som var hennes, behövde icke några yttre incitament och uppenbarar sig allra starkast i hennes glada diktning.

Fru Lenngrens religiösa uppfattning, sådan den visar sig i den mer didaktiska "Hymn" och den milton-franzénska "Adams och Evas morgonsång", är också ljust harmonisk, en verklig oskuldens religion även när den försöker röra vid de filosofiska problemen. "Hymn" är filosofiskt sett i pope-leopoldsk stil, men dess varmare känsloton är tydlig. För fru Lenngren var det ett behov, ett religiöst behov att uttrycka sin känsla. Hon rör sig visserligen med de deistiska teodicé-dikternas välkända tankar och bilder, men hennes dikt blir faktiskt en hymn till den kärleksrike Fadern,

Hvars magt är evigt uppenbar
För alla Folk och Religioner.

Vida betydelsefullare och personligare än dessa filosofiska och religiösa dikter är emellertid "Några ord till min k. dotter", där fru Lenngren tolkar hela sin levnadsvisdom på ett sätt som fullständigt är hennes eget.

Dikten har enligt min mening en förhistoria, vilken ger mycket av förklaringen till det som varit omtvistat. Svenska akademiens avsikter att giva skaldinnan ett offentligt vedermäle av sin aktning för hennes diktning strandade definitivt i början av december 1797 på hennes bestämda önskan att få behålla sin anonymitet. Men på högtidsdagen den 20, då Franzén fick sitt stora pris för sången över Creutz, bragte henne Gyllenberg alldeles oförberett och impulsivt en hyllning i sitt "Ode til Fru Lenngren". Hennes namn var sålunda för första gången nämnt inför offentligheten. Vi ha svårt att till fullo sätta oss in i vad detta betydde för henne, men säkert är, att hon tog saken mycket djupt och svarade med två märkliga dikter. Den första är "Dröm". Det tycks bli en tradition, att akademiens kvinnliga medlemmar, "osynliga" eller synliga, välja en novellistisk form för sina akademiska inlägg. "Dröm", som en aning påminner om Sinclairsvisan, är ett försvar i dubbel ironi för hennes önskan att leva okänd av världen, men dikten innehåller också hennes egen ståndpunkt, mångdubbelt inlindad. Hon vill rikta en skälmsk förebråelse till Gyllenberg, som handlat så alldeles emot hennes önskningar, när han drog henne fram i dagsljuset. Genom en anspelning på att Creutz blivit hyllad och dessutom hon själv, den ovärdiga kvinnan, kommer hon helt naturligt över på den glömda fru Nordenflycht, som får beklaga sig över vännens tilltag. Ironien blir här dubbel, ty den drabbar dels den okvinnligt lärda och anspråksfulla svenska Uranie med hennes hjältedikt och herde-idyller, döda ting, som blott spritt löje över kvinnosläktet, men dels också fru Lenngren själv, vilket i hög grad mildrar det fräna i hennes ton mot föregångerskan. Det ligger, trots skämtets ovanligt konsekventa huller om buller, en allvarlig tanke i vad fru Lenngren säger om att hon behöver sitt köns försvar, när hon nu står där avslöjad såsom den, som — och det utan fru Nordenflychts lärda utrustning — givit sig in på männens egna

marker. Hon har inte ens tillräckliga gåvor för att tacka Gyllenborg på ett värdigt och tillbörligt sätt:

Med hvilket fruktlöst hufvudbråk
 I nitet at sin känsla lyda
 Hon söka skall en ton, ett språk,
 För at en tacksam vördnad tyda.

Sena tiders barn, som beundra fru Lenngrens genialt lätt funna ton och språk, ha haft svårt att förstå, att det kunde finnas någon verklig känsla av osäkerhet hos henne just i detta ögonblicket. Det är sant, att vi nog se åtskilligt av självkänslan under skämtet, men att dikten också tyder på ett för fru Lenngren förbryllande problem, framgår ganska tydligt genom de följande veckornas poetiska händelser.

Gyllenborgs "Ode" och fru Lenngrens "Dröm", vilken senare upplästes i Svenska akademien av Leopold den 8 eller 11 januari 1798, trycktes båda i "Läsning i Blandade Ämnen" nr 9 och 10. Det var första och enda gången en dikt av fru Lenngren publicerades med utsatt namn under hennes livstid. Den 28 mars annonseras häftet första gången i StockholmsPosten. Sex dagar tidigare hade fru Lenngren skrivit ett brev till Leopold (S. Skr. II, s. 464), vilket nästan uteslutande handlar om dikten till Betti. Brevet är högst självvironiskt och poängterat och icke fullt begripeligt utan det förlorade brev av Leopold, på vilket det är ett svar. Så mycket framgår dock säkert, att Leopold på något sätt brytt henne för dikten. Det förefaller också ytterst sannolikt, att Leopold haft djärvheten att rent av föreslå någon liten ändring, ty fru Lenngren skriver: "Sådan hon nu är, och med det namn hon en gång fått [fru L. hade själv skämtsamt proponerat att flickan bort heta Ingeborg, i analogi med den gamle pekoralisten Liljestråles Ingemund] skall hon väl innan kort i all blygsamhet framträda i stora världen

Som en tärna gauche och ny,
 Från Provinsen arriverad,
 Simpelt klädd — med solbränd hy,
 Menlös upsyn, tät fichu,

Fromt och sedigt educerad;
Uti sällskap brydd och skrämnd,
Hastigt första da'n Lorgnerad
Och den andra mer ej nämnd.

Mor och dotter recommendera sig i herr E. Secreterarns Indulgence". Den sannolikaste tolkningen synes mig vara, att Leopold velat, som så många efterföljande kritici, opponera sig mot det alltför ovittra i dikten. Fru Lenngren svarar med att hennes tärna skall vara gauche och landsortsaktig. Med detta försvarar hon, ganska varmt trots ironien, sin egen livsfilosofi. "Några ord" frambär i samma gäckande form som "Dröm" hennes kvinnlighetsfilosofi. Dikten varierar, fortfarande novellistiskt, hennes svar till Gyllenborg. Temat är detsamma, och utgångspunkten är fortfarande hennes instinktiva avsky och kvinnliga blyghet för att bli dragen in i offentligheten. "Fruentimmer, som syntes vilja bilda sig efter det andra könet, voro för henne motbjudande", säger Rosenstein. Warburg har redan antytt sammanhanget mellan "Några ord" och händelsen vid akademiens högtidssammanträde. Brevet till Leopold synes bestyrka detta. Att Betti-dikten publicerades så snart (25 april) efter det häftet av "Läsningen" utkommit, tyder också på att hon vill ge ett ännu klarare besked.

Om detta försök att rekonstruera händelseförloppet är riktigt, så förstår man också bättre den svensk-akademiska traditionen om "Några ord". Rosenstein, som är auktoriteten par préférence ifråga om fru Lenngren, skriver uttryckligen i företalet: "Råden till Betti teckna med sanning hennes tänkesätt och voro hennes egen lefnads regel". Om Rosenstein varit medveten om diktens karaktär av självförsvar främst gentemot akademien, så förklaras dessa ord liksom diktens placering i spetsen för "Skaldeförsöken" på ett mycket naturligt sätt. Man ville genom detta även efter döden respektera hennes anspråkslöshet. Leopold, som hade en annan mening om diktens värde, opponerade sig mot redaktionen och hade önskat samlingen inledd av "Invocation". Ljunggren, som i så hög grad vårdade just de akademiska traditionerna inom den svenska litteraturhistorien, upptog Rosensteins mening, och det är också han som kon-

sekventare än någon annan använt dikten som basis för analysen av fru Lenngrens idévärld och konsekventare än någon annan reagerar mot emancipationstidens oförstående kritik av de "ovittra" stroferna,¹ ivrigast sedermera upptagen av Warburg mitt under brinnande åttiotal och Ibsen-Strindbergsdiskussioner.

Warburgs mening att fru Lenngren skrivit orden "med läsning öd ej tiden bort" etc. "par dépit" såsom uttryck för "hvad världsklockhet bjöd" synes sålunda icke ha stöd av vad den bästa traditionen säger oss. Diktens tillkomsthistoria torde tvärtom ge vid handen, att dessa ord, trots det ironiska pirouetterandet, hade en mycket bestämd personlig innebörd, att hon med dem avsett ett energiskt försvar för att vitterheten blott hörde till nipporna hos henne. Att hon spetsade till sin mening så skarpt, berodde på att hon kände sig anfallen och mot sin vilja framsläpad. Förmodligen spelade här in vissa omständigheter, som gjorde att hon ansåg offentligheten oläglig just då. Jag har redan framhållit, att tidsläget var på en gång dystert och farligt. Gustav IV Adolfs olyckliga despotiska period tog sin början under dessa månader. Det offentliga omnämmandet av hennes diktning kunde ju icke undgå att ställa hela hennes uppträdande i klarare ljus. Alltför kraftiga påminnelser om hennes mer oppositionella produktion voro knappast önskvärda, då Lenngren nu sökte hålla en så moderat kurs som möjligt, och det förefaller icke osannolikt att olustkänslor av denna anledning bidragit att ytterligare stärka hennes kärlek för och längtan efter ett anspråkslöst privatliv långt borta från all vitter ära. Jag har redan påpekat, att hennes vers i tidningen efter tryckfrihetsinskränknigen i mars 1798 blir alldeles inoffensiv och att hon låter tendentiösa saker, gamla eller nya, bli liggande. En blick på hennes förteckning över sin produktion visar, att regressen tager sin början just från våren 1798, även om de båda följande åren medföra några utomordentliga "mästerbitar". Av vad hon skrev 1799 synes knappast någonting annat än den nästan heineska "Björndansen" ha kommit fram före 1819.

¹ »Icke utan skäl», skriver han, »har man i spetsen för fru Lenngrens Skalde försök ställt 'Några ord' etc. Denna dikt innehåller i sjelfva verket hennes program.» II: 349.

Den personliga erfarenhet och känsla, som låg bakom de omdebatterade strofer, där hon desavouerade sin ungdoms frejdiga emancipationsidéer, möttes emellertid enligt min mening av filosofiskt-litterära idéer, som väl stämma samman med hela hennes läggning. Vad jag tillåtit mig att kalla rousseauismen hos fru Lenngren täcker ju ingalunda allt eller ens allt det centrala hos Genève-filosofen. Fru Lenngren har föga av hans politiska radikalism, ingenting av hans dyrkan av passionen eller av hans romantiska sensibilitet. Rosensteins väninna med det goda, klara förståndet borde ju icke heller kunna misstänkas för någon rousseauansk upplysningsfientlighet. Och likväl äro nog dessa omdebatterade strofer i viss mån även de ett eko av Rousseaus kulturkritik och anti-intellektualism. Jag tror att vi här stå inför ett av de många fall, då Rousseau hjälper till att driva en människa tillbaka till traditionerna. Fru Lenngren älskade "äran af at vara qvinna", och det fanns starka personliga, inre och yttre krafter, som bestämde hennes ställningstagande. Hon vill vara kvinna helt och fullt av personlig övertygelse, hon har gjort sitt "rön" om faran av att vara en lärd i stubb, men hon finner ett stöd för sin kärlek till den traditionella kvinnligheten, till kvinnan som hemvarelsen, just i det ideal av kvinna, som Rousseau tecknar i "Émile" och i skildringen av Julies husliga liv i "La nouvelle Héloïse". Hon accepterar icke så litet till och med av den rousseauanska upplysningskritiken — för kvinnan, som hon vill bevara i ett åtminstone relativt intellektuellt oskyldighetstillstånd. Hon kunde finna Rousseaus som alltid expressivt formulerade tankar om kvinnans förhållande till den intellektuella kulturen, när han i "Émile" ger sina föreskrifter för idealfickan Sophies uppfostran och far ut ifråga om damernas litterära försök: "Toute cette charlatanerie est indigne d'une honnête femme. Quand elle aurait de vrais talents, sa prétention les avilirait. Sa dignité est d'être ignorée, sa gloire est dans l'estime de son mari; ses plaisirs sont dans le bonheur de sa famille. Lecteur, je m'en rapporte à vous-même; soyez de bonne foi: lequel vous donne meilleure opinion d'une femme en entrant dans sa chambre, le quel vous la fait aborder avec plus de respect, de la

voir occupée des travaux de son sexe, des soins de son ménage, environnée des hardes de ses enfants, ou de la trouver écrivant des vers sur sa toilette, entourée de brochures de toutes les sortes et de petits billets peints de toutes les couleurs“ (ed. Musset-Pathay II, s. 322 f. Jfr min Geijers göt. diktning, Sthlm 1918, s. 262). Där ha vi ju i det allra närmaste bilden av fru Lenngrens eget sybord.¹

Man har med rätta i denna fråga även erinrat om klassicismens traditionella kvinnoupfattning såsom den framträder i “Les femmes savantes“. Ännu riktigare vore kanske att söka parallellerna i Fénelons utomordentligt vackra “De l'éducation des filles“. Där finna vi en uppfostringslära för de aristokratiska unga damer, som skulle göra sin entré i världen under Ludvig XIV:s och Racines glanstid. Samma reserverade hållning till litterära studier möter oss där som hos Rousseau, samma betonande av hemmet som kvinnans värld. Men ett hem som för sin goda ekonomiska skötsel fordrade icke blott “kokvett“ utan också insikter i vad som menas med “fiefs, seigneur dominant, vassal, hommages, rentes, dimes inféodées, droit de champart et autres choses semblables“.

I konstnärlig form har Rousseau uttryckt sina idéer om kvinnans sanna bestämmelse i “La nouvelle Héloïse“. Hela den utförliga skildringen av Julies hem i de senare böckerna av romanen är en enda exalterad hymn till hemmet. Fru Lenngren med sitt sens-commun kan icke ha undgått att finna mycket löjligt i dessa brev, som till och med ge recept på vissa bakverk, men faktiskt fann hon där en skildring av det husliga livets välkända realiteter, som vid denna tid var enastående genom sitt oförskräckta ingående i detaljer. Över det hela vilade dessutom en oförliknelig stämning av idyll och natur. Julie själv utvecklade här i kretsen av de sina som matmor i ett minutiöst välordnat hem med betagande grace och förfining alla de sant kvinnliga dygder, som fru Lenngren önskar sin dotter. “Ce qui m'a d'abord le plus frappé dans cette maison, c'est d'y trouver l'aisance la liberté, la gaieté, au milieu de l'ordre et de l'exactitude“, skriver St. Preux till Milord Edouard (V: 2) om sin älskades idealhem. Man kan knappast

¹ Drar man emellertid ut dess låda, syns där en stor fläck efter bläckhornet.

koncentrera hela hans långa skildring bättre än med fru Lenngrens ord om den värdiga modern och maken:

Se ordning, mildhet, treflighet,
Med blomster hennes fotspår hölja,
Och heder, kärlek, tacksamhet
Dess lefnad och dess minne följa.

Fru Lenngren konkurrerar icke med Rousseau i hans omständliga husliga realism. Hon nöjer sig med några lätta impressionistiska antydningar, som ännu bättre ge det borgerliga hem, där hon med vardagsspråkets naturliga tonfall talar kvinnlig visdoms ord till sin dotter. Det är nog med ett par rader som dessa:

Blif vid din bågsöm, dina band,
Stick af dit mönster emot rutan.

Även den resignerade och ångrande Julies så stillsamt och vackert framförda mening om att inför hemmets stora uppgift frågan om passionernas rätt blir liten, har troligen fått ett humoristiskt eko hos fru Lenngren i de så förkättrade orden:

Den maka som dig blir beskärd
(Märk denna stora hemligheten!)
Var huld, om han är huldhet värd,
Om ej — så var det i förtreten.

Jag tror att de böra ses mot bakgrunden av Julies ord om nödvändigheten av kärlek inom äktenskapet: "Mon ami, c'est une erreur; l'honnêteté, la vertu, de certaines convenances, moins de conditions et d'âge que de caractères et d'humeurs, suffissent entre deux époux; ce qui n'empêche point qu'il ne résulte de cette union un attachement très-tendre, qui, pour n'être pas précisément de l'amour n'en est pas moins doux et n'en est que plus durable" (III: 20).

Klarare än på något annat ställe i dikten framträder dess rousseauiserande grundtendens i de strofer, där fru Lenngren efter att ha avfärdat den löjligen lärdomskvinnan målar hennes ljuva kontrast, hemmets själ och skyddsande:

Lyd, Betti, lyd bestämmelsen,
Sök ej at mannabragder hinna;
Och kän din värdighet, min vän,
I äran af at vara qvinna.

Se denna mor i hushlig krets,
Som vet sit sanna kall bevaka,
Fullt med den ärelust tilfreds
At vara värdig mor och maka.

Se ordning, mildhet, treflighet
Med blomster hennes fotspår hölja,
Och heder, kärlek, tacksamhet
Dess lefnad och dess minne följa.

Behaget är med Fliten slägt:
I nyttig snällhet sätt din heder;
Låt ärbarheten i din drägt
Bli sinnebild af dina seder.

“Bestämmelsen“, som Betti bör lyda, det är ingenting annat än naturen. Kvinnan bryter mot naturen, om hon söker tävla med mannen. Hennes “sanna kall“ är att vara värdig mor och maka. Denna lära om kvinnans rätta värdighet är typiskt rousseauansk, men här framträder också den shaftesburyska känslofilosofien, som även Rousseau var förtrogen med. Kärnan i senare delen av “La nouvelle Héloïse“ är just ett sådant förhäriligande av kvinnan som maka och mor. Rousseauism i Betti-dikten kommer kanske klarast i dagen här. Så mycket har fru Lenngren gemensamt med den stora rörelse, som i allt yrkade på natur och sanning, och hennes idealbild av det borgerliga, enkla, lugna hemmet har lika mycket av denna tro på naturens hjälpande kraft som — för att taga en samtida parallell — Schillers harmoniska idealbild av den helenska världen, *mutatis mutandis* väl att förstå.

Fru Lenngren representerar samma välbalanserade förening av rousseauansk naturfilosofi och intellektuell klarhet, upplysning i dess vackraste form, som Schiller under sin klassiska period kämpade för att nå. Hos henne, som synes ha saknat alla tragiska

drag i karaktären, var denna förening av känsligt hjärta och klar tanke naturens hulda skänk.

Schück har också (Hufvuddragen af Sv. Litt. II, s. 237) antytt likheten mellan fru Lenngrens humana, harmoniska livsideal och den samtida tyska klassicismens, särskilt Goethes. De nyss återgivna stroferna vittna, enligt min mening, om att väsentliga gemensamma drag finnas, beroende på gemensamma historiska förutsättningar, möjligen även på en viss beröring. Betti har mycket av den shaftesburyska gracen i blodet.

Behaget är med Fliten slägt

sjunger fru Lenngren. Hon omplanterar i sin borgerliga hem-miljö med ett förtjusande lätt handlag grace-begreppet, idén om en naturligt skön själ, som spontant tar sitt uttryck i sköna seder. Denna mor, som lyder "bestämmelsen", som "vet sitt sanna kall bevaka", får för ett ögonblick något av en sjäsligt och kroppsligt subtilt förfinad grace's lätta, dansande väsende:

Se ordning, mildhet, treflighet
Med blomster hennes fotspår hölja.

Resonemanget synes mig få ett starkt stöd genom en jämförelse med Schiller, Shaftesburys störste lärjunge, som i "Würde der Frauen" är inne på alldeles samma banor, när han sjunger:

Ehret die Frauen! Sie flechten und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben,
Flechten der Liebe beglückendes Band,
Und in der Grazie züchtigem Schleier
Nähren sie wachsam das ewige Feuer
Schöner Gefühle mit heiliger Hand.

Som motsats till den kvinnliga gracen sätter Schiller i de jämna stroferna "des Mannes wilde Kraft" liksom fru Lenngren manna-bragderna. För jämförelsen vill jag ytterligare citera följande ur de kvinnliga stroferna:

In der Mutter bescheidener Hütte
Sind sie geblieben mit schamhafter Sitte,
Treue Töchter der frommen Natur.

Aber, zufrieden mit stillerem Ruhme,
Brechen die Frauen des Augenblicks Blume,
Nähren sie sorgsam mit liebendem Fleiss,
Freier in ihrem gebundenen Wirken,
Reicher als er in des Wissens Bezirken
Und in der Dichtung unendlichem Kreis.

“Würde der Frauen“ trycktes 1796 i “Musenalmanach“. Fru Lenngren kan mycket väl vid denna tid ha gjort bekantskap med Schiller, som bland annat genom Leopolds översättningar då var rätt känd i Sverige. Det är i alla händelser påfallande, att fru Lenngren gör kvinnans “värdighet“ och “värde“ till en så central punkt i dikten. Tankar och känslor av denna art ha vi ju emellertid träffat tidigare hos henne, bland annat i de båda parallellstyckena “Mor och Dotter“ samt “Contrasten“. Icke minst erinras vi om den åldriga gracen i “Gumman“ (1795) genom Bettidiktens ord:

Lät ärbarheten i din drägt
Bli sinnebild af dina seder.

Och till slut — denna tanke om den sköna själens egna och därför naturliga ton har fru Lenngren, sedan hennes egentliga produktion var avslutad, givit en mer reflekterad form i sitt lätt, även metriskt, antikiserande ode “Invocation“ (1809). Också i sången vill hon följa “bestämmelsen“:

Hänför min inbillning, elda min blod,
Gif mina tankesprång syftning och styrsel;
Gif mig étheriska-Sångarens mod,
Icke hans yrsel.

Icke den Bardens som färdig och snar
Sporrar sin vingade fåle till Pinden,
Osar och viftar ett rökelsekar,
Styr efter vinden.

Gif mig, Apollo, den ädlare lott,
 Styrka och lenhet i växlande blanning;
 Tonen egentlig för koja och slott,
 Klarhet och sanning.

Mätte min sång, i vår stojande värld,
 Väcka förfinade känslor för nöjet.

Denna estetik är motsvarigheten till hennes husliga etik i "Några ord". Leopold fann "Invocation", som han ville hava i spetsen för "Skaldeförsöken", vara "en skaldelära af det yppersta värde". Han hade anledning. Vissa strofer, såsom den om "Barden", äro poetiska omgestaltningar av hans satser i talet över akademiens valspråk "Om Snille och Smak". Hos båda dessa akademici finna vi sålunda bevis på frändskapen mellan samtida svensk och tysk estetik med neo-klassisk läggning.

Men fru Lenngren är dock, all denna älskvärda grace-filosofi till trots, icke någon vek och subtil Franzén-natur. Hon står fast och stadigt på marken och försvinner icke i rymden. Hennes humor och det kvicka skämtet övergiva henne aldrig. "Invocation" är intet pindariskt ode. Hon anropar även Apollo på sitt vanliga spefulla språk:

Gif af din skyddande godhet ett rön,
 Bifall en ifrig Försökares yrkan.

Hon lyder alltid sin bestämmelse, och därför kom hon med "Råden till Betti" icke i en högtidlig predikan eller en lärodikt, "utan, såsom det anstår qvinnan, i raskt utkastade, skarpt pointerade erfarenhetssatser" (Ljunggren). Hon vågade vad ingen av hennes samtida vågade eller kunde: hon sade sitt hjärtas mening rent ut på sitt eget språk, talade som en kvinna, som en mor till sin dotter. På samma sätt hade hon direkt och utan omsvep med ett strålände rikt och glatt humör och en oförneklig brio tecknat sina medmänniskor så att de i hennes dikt kunde känna igen sig själva och förstå det vanliga livet, som fanns där omedelbarare och sannare än hos någon före henne. Däri ligger hennes storhet. Genom detta vann hon

sin ställning som en av den svenska litteraturens mest älskade gestalter,¹ genom detta vann hon sitt utomordentliga inflytande på efterföljarne. Och detta var också allvaret i hennes glada och mänskliga dikt, som Runeberg kände vara framsprungen "ur naturens djup".

¹ Genom Carl Lenngrens bouppteckning (i Stockholms Rådhusarkiv) synes man kunna få ett visst begrepp om storleken på de första upplagorna av hennes »Skaldeförsök». Det heter: »Af Herr Commercerådets afidna Frus å trycket utgifna arbeten under Titul Skaldeförsök: 13 exemplar inbundne i Välske och andra Band a 24 sk. Exemplaret. — 42 d:o inbundne i Pappersband a 18 sk. Exemplaret. — 1401 oinbundne Exemplar dels af första dels af andra upplagan a 16 sk. — 75 ej sammanlagda Exemplar a 16 sk. — 16 d:o till försäljning hos Bokhandlaren Wiborg a 16 sk. — 9 d:o hos Bokhandlaren Probst a 16 sk.» Lenngren dog i nov. 1827. Andra upplagan utkom 1825.